چه دا نور شاعران کاندي هغه نه کا
رحمان کړی نوی نوی اجتهاد دی
رحمان بابا

د اروانباد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

نوی څرک
یا
نوې رڼا

Ketabton.com

لیکونکی: ګل پاچا (الفت)

اسد ۱۳۲۲ هجري ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سر ليك:	مخ:
ماخذونـــــــــــــــــــــــــه	
نـــــــــوی افكـــــــــار	۱ـ۷
پښـــــــــتو او سانســـــــكرت	۸ـ۱۹
پښـــــــــتو او فارســـــــــي	۱۹ـ۲۴
تركيـــــــب او اشـــــــتقاق	۲۵ـ۳۸
د ژبـــــو عمـــــومي ويـــــش	۳۹ـ۴۱
د ژبـــــو عمـــــومي تـــــاريخ	۴۲ـ۴۴
د لغـــــاتو تغيـــــر او تحـــــول	۴۵ـ۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

کومه تتبع چې زه ئې له څه وخته د پښتو په شاوخوا کښې لرم او هغه الهامات چه په وخت په وخت د یوې ذهنې توجه په اثر کښې ماته پیدا شویدی د یوې رڼا په صورت ئې له ما سره د دې کتاب په لیکلو کښې مرسته کړیده وروسته تر دې ځینې متفرق یادداشتونه او د پښتو او فارسی قاموسونه لکه بیلو، راورټی، برهان قاطع او هغه کتابونه چه په لسانیاتو او لسانې مسایلو باندې بحث کوي لکه د جرجی زیدان فلسفة اللغویه یا سخندان فارسی او ځینې متفرق مقالات د دې کتاب ماخذونه بللی شو. مګر پخپله پښتو ژبه اصلې او اساسي ماخذ دی او هغه ذهنې واردات چه د هر چا دپاره منحصر بفرد نسخه وي او د دماغ محصول بلل کیږي د کتاب اصلې عنصر بلکه روح ګڼلی شم.

-

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

نوی افکار

که سړی د انسان ذهني او فکري حال له نظر لاندې ونيسي او د بشر دماغی اکتشافات د زمانې او تاريخ په صفحه کښې ګوري يقين به وکړي چه هر نوی فکر په لمړی وخت کښې ډېر غريب په نظر راغلی او هر چا ته لکه جنون او لېونتوب ښکاره شويدی مګر همدغه جنون د دنيا د ډېرو اشخاصو د محدود او محصور ذهنيت پرده څيرلی او يوه نوی رڼائي خلقو ته ځرګنده کړېده.

ډېرو پوهانو او لارښودونکو په اول وخت کښې د هغې خندا صله اخستی ده چه د ملندېو او مسخرو په وخت کښې پيدا کيږي مګر وروسته د ملتو او اقوامو په تحسين او آفرين بدله شويده.

د دې خبرې مطلب دا دی چه ډېر حقايق په دنيا کښې په خوارو سترګو کتل شويدی مګر وروسته ئې احترام او تقدير شويدی نو که کله ستاسې په مغزو کښې کومه نوی رڼا د يوې بريښنا په څېر وځليږي هيڅکله ورته په سپکه سترګه مه ګورئ او د چا د منلو او نه منلو پروا مه کړئ.!!

ډېر ځله سړی يو خوب ويني او هغه ټکی په ټکی رښتيا شي ډېر کرته سړي ته په وينښه يوه سودا پيدا شي او هغه حقيقت پيدا کړي.

که تاسی خپلو نفسی کيفياتو ته ښه ځير شئ کله سړی يو ځای يا يو وضعيت وينی چه هغه ورته اشنا معلوميږی، نو بيا وايم چه خپلو تصوراتو ته په بې اعتنائي ونه ګورئ او تعقيب ئې وکړئ.

که تاسې د دنيا د مخترعينو حال او احوال په نظر کښې ونيسئ يا د هغو فلاسفه ؤ ژوند ته وګورئ چه دنيا ته ئې نوي افکا او نظريات راوړي دي هغوی ته به هر چا په پټه او ښکاره ليونيان ويل او سودايان به ئې بلل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرزا بېدل وائي: (که چېرې له نبوته منکر نه ئې د خطراتو استقبال هېڅکله بې تعظیم مه کوه). ډېر ځله د سږي کاله ته مسافر مېلمانه پېښېږی چه د ډېر فضیلت خاوندان وي مګر سږی ئې نه پېژني نو دغسی مېلمانه که څه هم په ظاهره له ګرد او غبار څخه ډك وي او خوار و زار معلومېږي د قدر او عزت حق لري چه باید سږی ئې له حال احواله ځان خبر کاندي.

پدې ټولو خبرو کښې د غرض ټکی دا دی چه کله کله سږي ته ځینې افکار او نظریات د یوې سودا په څېر یا د یوه موهوم خیال په ډول پیدا کېږي او دی د دې لامله چه خلق به پرې وخاندي او نه به ئې مني هېڅ نه وائي او پټه خوله ناست وي.

د دغسې ډار او وېرې بت باید ارومرو مات کړ شی او د نظریاتو مخه هېڅکله ونه نیول شی- د یوه کام د ذهني ارتقا او دماغي انکشاف دپاره دا کار خورا ضرور او لازم ایسي.

انسان باید تر یوه حده پخپل فکر باندې یقین او اعتماد پیدا کړي ځکه چه ډېر ځله د خیال په رڼا کښې نبه نبه نظریات جلوې کوی او د ذهن په نبینبه کښې صحیح افکار منعکس کېږي چه باید هرګوره ئې ښکاره او ځرګند کړو.

هره نظریه چه په اول وخت کښې ښکاره کېږي ښائي چه څه سهوې او څه حقایق پکښې وي د فکر خاوندان د ډېر لږ حقیقت دپاره ډېرې سهوې عفوه کوي او قدر ئې کړی.

خبره په تمهید ډېره غټه او درنه شوه، زما دپاره همدومره کفایت کوي چه ښاغلو لوستونکو ته دا ځرګنده کړم چه زه د خپلې ژبې (پښتو) په شاوخوا کښې خپل خواره واره افکار را ټولوم، زما پدې پریشانه خوب کښې به هر هرڅه وي یعنی صحیح او غلط دواړه به لري او ښائي چه ځینو کسانو ته اضغاثُ احلام معلوم شي مګر دا خو ښکاره ده چه د هرې ژبې لمړی تحقیقات نواقص لري او همدغه ناقص تحقیقات وروسته تکمیل شي او علمی اساس پیدا کړی.

ډېر ځله یو غلط تحقیق د حقیقت د کشف باعث کېږي او د خپل ضد د معرفت وسیله شی- ځوك چه د سعی او عمل طرفداران دي هغوی به ماته دا حق راکړي چه زه باید خپله هغه سودا چه د تتبع په لاره کښې ماته پیدا کېږي ښکاره کړم او څه ولیکم.

زه پخله هم دا ښه ګڼم چه باید خپل ځان او خپل افکار پټ نکړم ځینې کسان وائي چه د تصنیف خاوند خپل ځان د ملامتیۍ هدف ګرزوي او خپل مس ښکاره کوي مګر ماته دا بده ښکاري چه سږی خپل مس د زرو په نامه خلقو ته معرفي کوي یا ئې بیخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېښ ساتي چه ګوندې خلق وربانديې بل شان ګمان وکړي. څومره چه ريا ښه کار نه دی همدومره تلبيس هم بد کار دی.

د همدغې مفکورې په اساس د لوی خدای په مرسته او د خپلې ملي ژبې د مينې په باعثتيا د دې اثر په ليکلو پيل کوم.

دلته د لغاتو په اصل او ريشه باندې بحث کېږي او د ځينو لغتونو د ترکيب او اشتقاق په شاوخوا کښې خبرې کوم مګر د اشتقاق له کلمې څخه بايد دا ګمان پيدا نشي چه دلته به د پښتو هغه صرف ليکل کېږي لکه چه ګرامر ليکونکی ئې ليکي او له مصدر څخه د ځينو کلماتو لکه:- ماضي، فعل حال، اسم فاعل يا داسې نور... د جوړېدلو لاربښۍ. دلته مقصد له اشتقاق څخه هغه اشتقاق دی چه په عربی صرف کښې اشتقاق کبير بولي چه هغه د دوو کلمو ترمينځ په لفظ او معنی کښې يا يوازې په لفظ کښې تناسب پيدا کول دی لکه:- شوملې او شومل - ګروه، ګرېوان - غوړ، نغوړل - چه يو له بل سره - لفظي او معنوي نږدېوالی او مناسبت لري او همدغه مناسبت دا خبره ثابتوي چه دغه راز الفاظ يو له بله جوړ شوي او اخستل شويدي چه دغو اخستلو يا جوړېدو ته اشتقاق ويل کېږي مګر دا اشتقاق په ځينو مثالونو کښې له عام نظر څخه پټ وي او هر څوک ئې نشي منلی ځکه چه دغه راز تحقيقات لږ څه نوي دي او لکه ځينې نور مسايل عمومی ډګر ته نه دي راوتلي چه هر څوک ئې ومني او تصديق ئې وکړي.

ډېر ځله په ځينو مجالسو کښې سړی له يوه او بله اوري چه په ځينو کسانو باندې خاندي او په بعضې اشتقاقی مسايلو ملنډې وهي. دوی ګمان کوي چه دا خبرې محض وهم او تش خيال دی چه هر څوک پخپله تصور او ګمان ځينې کلمات له نورو کلماتو مشتق بولي او ځانونه د دې علم خاوندان او د فن پوهان معرفي کوي.

زه دا منم چه هر سړی به دغه اهليت نلري او هر څوک چه يزه توره کړي هغه اينګر کېدی نشي، ښائي چه د هر چا ټولې خبرې به د منلو وړ نه وي او پدې راز تحقيقاتو کښې به په رښتيا ځينې داسې خبرې پيدا شي چه هغه به تشه سودا او خوشې وهم وي مګر که څوک دغه علم ته چه نن ورځ په دنيا کښې ډېر اهميت لري سپکه ګوري او خاندي هغه په حقيقت کښې پخپل جهل او پخپله ناپوهۍ خاندي او په ځان پورې مسخرې کوي ځکه چه نن دغه علم د دنيا د ډېرو پوهانو توجه خپل ځانته را اړولې ده او د اقوامو په تاريخ کښې هم زيات دخل لري، همدغه علم په رڼا کښې د ژبو قرابت او نږدېوالی او د ملتو يو والی ځلېږي او ډېرې مفيدې نتيجې لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه موضوع کښې که زمونږ تحقیقات مکمل نه وي او ځینې خبرو ته مو ګوته ونیول شي ښائي چه پوهانو زمونږ سهوې د دغه ابتدائي حال لازمه وګڼي.

مونږ باید دي خبرې ته هم ملتفت اوسو چه د هرې ژبې په اشتقاقي مسایلو کښې د ډیرو پوهانو او لویو خلقو په نظریاتو او تحقیق کښې سهوې او غلطۍ پیدا کیږی او بې له ریاضیاتو په هر علم کښې ځینې داسې مسائل شته چه اعتراض او انتقاد وربانديې کیدی شي ځکه چه اکثره علمی مسایل اجتهادي وي او د اجتهاد په لاره کښې ارومرو کله کله سهوه او خطا پېښیږي مګر خومره چه یو عالم پخپلو نظریاتو کښې سهوه کیږي همدغومره یو منقد هم پخپل انتقاد کښې غلطیږي.

هر علم په ابتدا کښې د پوهانو ګمان بلل کیږي او ډیر منقدین لري مګر وروسته ورو رو زمینه مستعده کیږي او هغه مسایل چه په ابتدا کښې ئې منل ډیر ګران وي څه موده وروسته په آسانه منل کیږي او خلق ورته په ښه سترګه ګوري.

ډیر ځله یوه خبره د خو تنو په نظر کښې غلط معلومیږي مګر نور ډیر خلق ئې صحیح ګڼي او قدر ئې کوي نو هر کله چه هیڅ حقیقت په ټوله دنیا کښې بې اختلافه نه دی قبول شوی و دی شی چه دغه راز مسائل هم یو داسې حقیقت وی چه ځینې کسان به پکښې اختلاف لري لکه چه څه موده د مخه په یوه مجلس کښې له ما څخه پوښتنه وشوه چه (ښاغلی) له څه شی ځنې جوړ شوی یا اخستل شویدی او د دی کلمی ریشه به څه وي ما وویل چه دا لغت به له (ښه) او (اغلی) څخه جوړ شوی وی لکه چه (ښا پیری) په اصل کښې (ښه پیری) وه او وروسته ښاپیری شویده، دا خبره د مجلس د خلقو خوښه شوه او اورېدونکی پرې زیات خوشحاله شوه ځکه چه (اغلی) په پښتو کښې د ښائسته او حسین په معنی د شعراً په دیوانو کښې موجود لغت دی او (ښه) هم یوه کلمه ده چه زیات له صفت سره استعمالیږی لکه: ښه تور، ښه سپین، ښه ملا، ښه پوه، ښه ښایسته، ښه خوږ، ښه تریخ، او داسی نور ... چه پدي ټولو مثالو کښی (ښه) د روستی کلمی په معنی کښې زیاتوالی او ډیروالی پیدا کوي او په دغه راز استعمال کښې پخپله کومه مستقله معنی نلري نو هر کلمه چه (اغلی) هم صفت دی او لمړی توری ئی الف دی (ښه) سره په املا کښی هم مرکب شوی او په دی دوو کلمو کښې امتزاجی ترکیب داسی قوت وموند چه اوس سړی پرې د یوې کلمې ګمان کوی نو نظر دغه تحلیل ته د دې کلمې اصلي معنی ښه ښایسته او ښه ښکلی دی.

دا خبره چه نشر شوه او په ځینو اخبارو کښې ورباندی تقریظ هم وشو له هرې خوا وربانديې په جرایدو کښې څه ولیکل شوه او هر چا پکښې څه وویل، ځینو اصل مفکوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېره خوښه کړه او دا بحث ئې یو علمي تحقیق او تدقیق وباله مګر په مثال باندې ئې اعتراض وکړ او وئې ویل چه (ښاپېرۍ) له فارسی (شاه پری) څخه جوړ شوی، ځینو نورو په اصل مفکوره باندی سخت اعتراض وکړ او وئې لیکل چه (ښاغلی) اوس هم په محاوره کښې د محترم او ښه سړی په معنی مستعمل دی نو دا کلمه له (ښه اغلی) څخه مرکبه ګڼل یوه سودا او ګمان دی.

دا راز کسان ګمان کوي چه یو غټ لغت به وار د واره همدغسی پیدا شوی وي لکه چه اوس پرې تلفظ کېږی او معنی بې هم په لمړی ورځ همدغه وه چه نن ئې لري نو د دې لامله چه دغسې کسان د کلماتو لفظی او معنوی تحول ته لږ څه ملتفت شي لازمه ده چه د دواړو رازو تحولاتو ځینې مثالونه وښیو مګر لمړی د ښاغلی په باب کښې څه خبرې کوو.

<u>ښاغلی:</u>

زما په ګمان له (ښه اغلی) څخه مرکب شوی او اصلی معنی ئی ښه ښکلی او ډېر ښایسته دی لکه چه په همدغه معنی د خوشحال خان او عبدالعظیم او نورو پخوانیو شعراؑ په دیوانو کښې څو څو ځایه راغلی لکه چه عبدالعظیم وائي: (خدای به ورکړی د جنت حوری ښاغلی) او په بل ځای کښې د جنت ښکلی ښاغلی هم شته او لکه چه د حورو او ښکلو صفت شویدی همدارنګه د خال او مخ په صفت کښې هم ویل شوی او د ګلونو ستاینه هم پرې شوېده لکه ښاغلی خال، ښاغلی مخ، ښاغلی ګل، یا داسی نور ...

نو دغه راز ادبي شواهد او مثال یو قوی سند دی چه ښاغلی په همدغه معنی معرفي کوی او د دې تائید کوی چه دا کلمه له (ښه اغلی) څخه جوړه شوی او اصلی معنی ئې ښه ښکلی او ډېر ښایسته دی. وروسته ورو رو دغی معنی تغیر او تحول قبول کړی ترڅو چه پدې وخت کښې د مطبوعاتو له خوا د محترم دپاره خاص کړشو او د ښایست د معنی هیڅ تصور پکښې نه کېږي.

دغه راز معنوی تحول په ډېرو لغاتو کښې لیدل کېږی او ډېر مثالونه لري چه (ښه) هم له همدغسې لغاتو څخه دی.

دا لغت که په مستقل ډول استعمال شی یعنې د یوه صفت د تاکید او مبالغې دپاره ونه ویل شي نو اصل معنی ئې معنوی خو بی او ښه والی دی مګر خلق ئې د نن ورځې په محاوره کښې د (زیبائی) او ظاهري ښکلیتوب په معنی هم استعمالوی ځکه چه دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه معنا ګانې ډېرې نږدې دي او په آسانۍ یوه معنی د بلې په ځای استعمالېدی شی.

په ډېرو ځایو کښې سرې له یوه او بل څخه اوری چه د یوه ښکلی مخ په ستاینه کښې وائي چه ډېرې ښې سترګې لري او ډېرې ښې شونډې ئې دي مګر غرض ئې زیبائي او ښایست وی همدارنګه ښه ګل او ښه کالی هم ښایسته ګل او ښایسته کالیو ته ویل کیږی.

کله چه مونږ وایو دا شی ډېر ښه ښکاری نو مراد ورځنې حسن او ښکلیتوب وي نو څنګه چه (ښه) له معنوی ښه والی څخه ظاهری ښه والی ته انتقال کړی دی دغه راز ښاغلی هم له ظاهری ښکلیتوب ځنې معنوی ښه والی ته تجاوز کړی او بله معنی ئې پیدا کړې ده، لکه پخپله (اغلی) چه اصلاً د ښایست په معنی دی او ځینو ځایو کښې د معنوی ښه والی دپاره هم استعمال شویدی.

سړی چه د پښتو دا څو لغتونه لکه: ښاغلی، اغلی، پېغله یا داسې نور په نظر کښې ونیسي هغه پوهېدلی شی چه د دی لغاتو په خته کښې د ښکلیتوب معنی اغږلې ده او د پېغلتوب وخت د همدی لامله چه د حسن او ښایست د کمال او تازګۍ زمانه ده د پېغلتوب په نامه یادیږي او په همدغه لحاظ جنۍ ته په دغه وخت کښې پېغله وائي که لږ څه دقت وکړو ښکلی هم په لفظ او معنی کښې دغو لغاتو ته ډېر نږدې دی او اشتقاقی علاقه ورسره لری ځکه چه (ك - غ) داسې توري دي چه په مستقیم یا غیر مستقیم طور یو په بل بدلیږی او الف هم له لوېدونکو تورو څخه دی چه زیاتوالی او کموالی ئې څه تاثیر نلری نو ویلی شو چه (ښکلی) او (ښاغلی) له یوې نیلې او ریښې څخه پیدا شوی او لفظاً او معناً نږدېوالی لری.

دغسې ډېر غټ لغتونه په ژبه کښې شته چه اوس مونږ تصور کوو چه په لمړی ورځ به همدغسې پیدا شوی وی او کومه اشتقاقی لاره به ئې نه وي طی کړی مګر د ژبو پوهان هېڅ کله پدې باندې نه قانع کیږی او پوهیږي چه د هرې ژبې لمړی لغات ډېر بسیط و، چه له دوو یا درې تورو څخه ئې تجاوز نه کاوه، وروسته ورو رو حروف او توري زیات شوي او یوې کلمې له بلې سره ترکیب موندلی دی نو داسې هېڅکله نشی کیدی چه ښاغلی به وار د واره همدغسې پیدا شوی وی او د ترکیب یا اشتقاق لاره به ئې نه وی طی کړی. د دغه علمی اساس په ډاډ مونږ ویلی شو چه (ښایست) هم لکه ښاغلی له دوو جزو څخه مرکب دی چه یو جزئی (ښه) او بل جز ئې له (اېسېدل) څخه ماخوذ دی ځکه چه اېسېدل د نمایش او نمودن معنی لری او ښایسته هم د خوشنما په معنی راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ښائي چه د لنډ نظر خاوندان وار د واره ووائي چه په ښايست او ښايسته کښې نو (ت) له کومه شوه مګر مونږ د لغوي څېړنې د بدلېدونکو تورو په بحث کښې ويلی دی چه (د- ت) يو له بله بدلېږی او ډېر مثالونه لری نو کېدی شی چه د اېسېدل دال په (ت) بدل شوی وی يا (ت) د تلفظ په اقتضا پکښې زياته شوی وی لکه چه په (ايسی - را ايسی) کښې ايسته، را ايسته ويل کېږی يا د اوسېدل په مصد کښې استېدل هم وائی.

برسېره پدی ځينی نور مثالونه هم شته چه د (ت) زياتوالی ښئي لکه د اوچت په کلمه کښې چه په سانسکرت کښې (ت) نشته او (اوچ) ويل کيږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو او سانسکرت

دا خبره اوس هېڅ غرابت نلری چه پښتو د اريائی ژبو څانګه او پښتانه د اريا د لوی ټبر يوه پخه کورنۍ ده مګر د دې خبرې شواهد او دلايل پيدا کول اوس هم له ابتکاراتو څخه شمېرل کېږي او هر څوک وروسره لږه ډېره دلچسپي لري.

پښتو اريائی ژبه ده او په اريائی ژبو کښې له سانسکرت سره ډېر قرابت لري، ځينې کسان چه په ژبو کښې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان بلل کېږي هغوی لا پښتو او فارسی، هندی او اوستائي يا دا راز نورې ژبې د سانسکرت څانګې او ښاخونه بولي چه د اريائی جنوبی په نامه يادېږي.

که مونږ د لغاتو مقابله او مقايسه شروع کړو ډېر زيات لغتونه مومو چه په پښتو، سانسکرت او فارسی کښې عيناً يا په لږ تغير مستعمل دي او د دغو ژبو ډېر قرابت او نزدېوالی ثابتوي مګر کوم قرابت چه پښتو ئې له سانسکرت سره ښکاره کوي فارسی ئې په هغه اندازه نلري او د يوې عمومی مقايسې په اثر کښې ويلی شو چه پښتو او سانسکرت پخپل مينځ کښې ډېر قوی اخوت لري او يوه مشترك اصل ته ئې نسبت کېږي چه سرې په فارسی او سانسکرت کښې دغه راز خپلوی نشي پيدا کولی بلکه په ښاخونو کښې د يوې څانګې نسبت لري.

دا خبره ښائي چه يوه غټه دعوه تلقی شي مګر اثبات ئې ډېر آسانه دی او قوی شواهد پيدا کېږي چه بايد دا خبره ومنل شي.

که مونږ ځينې سانسکرت لغتونه فارسی ته ورته دی او ځينی پښتو ته بلکه پدې باب کښې د ژبې قالب او چوکاټ په نظر کښې ونيسو يقين به وکړو چه فارسی هغه مشترك صفات چه سانسکرت او پښتو ئې لری اکثريه له لاسه ورکړيدی او په رښتيا د دې دواړو ښاخونو په مقابل کښې ديوی څانګی مثال او حيثيت لری.

وګورئ! د تذکير او تانيث فرق چه په پښتو او سانسکرت يا ځينې نورو اريائي ژبو کښې شته د نن ورځې په فارسی کښې نه ليدل کېږي. دغه اعرابی او حرفی تغير چه په پښتو کښې د ځينې عواملو او مغيره حروفو په سبب پېښيږي او د پښتو په ګرامر کښې زياته برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په فارسی کښې ئی نه وينو. فعلی صيغې هم په سانسکرت کښې لکه پښتو زياتې دي چه په فارسی کښې هغومره نشته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چه په پښتو کښې ابتدا په ساکن عمومیت لري او په ډېرو کلماتو کښې لمړی توری ساکن وی په سانسکرت کښې هم دغه خاصه موجوده ده او همدغسې عمومیت لري مګر په فارسی کښې په ساکن باندې ابتدا نشي کېدی.

ځینې تورې چه په پښتو کښې شته او فارسی ئې نلری لکه: ډ، ړ، ټ، ڼ - او د پښتو په لغاتو کښې لویه برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په دغو ردیفو کښې ډېر لغات هم لري نو ویلی شو چه د پښتو او سانسکرت لغوي قرابت هم نسبت فارسی ته ډېر قوی او مکمل دی.

ډېر لغات شته چه په پښتو او سانسکرت کښې عیناً بې له څه تغیره مستعمل دي او په ځینو کښې لږ څه حرفي یا حرکتي تغیر هم راغلی دی چه دلته ئې مثالونه له (۲) مادو لاندی ښودل کېږی.

الف: هغه لغتونه چه بې له څه تغیره په دواړو ژبو کښې مستعمل دي.

	پښتو	سانسکرت	فارسی
(۱)	انګار	انګار	اخګر
(۲)	سالو	سالو	چادر سرخ زنانه
(۳)	پتنګ	پتنګ	پروانه
(۴)	سنګار	سنګار	آرایش
(۵)	چندڼ	چندڼ	صندل
(۶)	هټې	هټې	دکان
(۷)	مل	مل	همراه
(۸)	کوټ	کوټ	قلعه
(۹)	ګړی	ګړی	ساعت
(۱۰)	لونګ	لونګ	میخك
(۱۱)	نل	نل	نی
(۱۲)	تالو	تالو	کام
(۱۳)	ارهنده	ارهنده	بید انجیر
(۱۴)	جړاو	جړاو	مرصع
(۱۵)	سنګر	سنګر	کمین

	پښتو	سانسکرت	فارسی
(۱۶)	کلال	کلال	کلال
(۱۷)	نیل	نیل	نیل
(۱۸)	نیك	نیك	نیك
(۱۹)	اتوار	اتوار	ادینه، شنبه
(۲۰)	شال	شال	شا – چادر زنانه
(۲۱)	غوا	غوا	مادگاو
(۲۲)	سنډه	سنډه	گاومیش
(۲۳)	تیل	تیل	تیل
(۲۴)	پټو	پټو	پتو
(۲۵)	رسۍ	رسی	رسن، ریسمان
(۲۶)	دروه	دروه	خدعه
(۲۶)	رس	رس	اذوقه
(۲۸)	تول	تول	وزن
(۲۹)	ستوان، ستو	ستوان	آرد گندم بریان
(۳۰)	سلائی	سلائی	سرمه چوب
(۳۱)	کروړ	کروړ	کرور (ده ملیون)
(۳۲)	تپاك	تپاك	شوق
(۳۳)	چل	چل	چل - فریب
(۳۴)	جړۍ	جړی	هفته باران
(۳۵)	جنجال	جنجال	جنجال
(۳۶)	پت	پت	آب، ابرو
(۳۷)	ماما	ماما	ماما
(۳۸)	ګریوان	ګریوان	گریبان
(۳۹)	آپت[1]	آپت	آفت
(۴۰)	پلنګ، پالنګ پلنګ		چارپائی
(۴۱)	واړ	وار	بار (دفعه)

[1]- دا کلمه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې شته او یوه معنی لری څوک ئی چه له اصالت څخه خبر نه وی هغه به ګمان کوی چه له عربی آفت څخه مقغنه ده – په زړه فارسی کښې هم آگفت همدغه معنی لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: هغه لغتونه چه په پښتو او سانسکرت کښې په لږ تغیر لیدل کیږي:

دغه راز لغتونه مونږ په دوو برخو ویشو چه د لفظي او معنوي تغیر په عنوانونو بېلېږي یعني ځینې لغات دي چه په پښتو او سانسکرت کښې ئې د تلفظ په لحاظ څه فرق پیدا کړی دی مګر معنی ئې یوه ده لکه (ډیوه) چه په سانسکرت کښې (ډیوا) ویل کیږي او معنی ئې همدغه چراغ دی چه په پښتو کښې ئې لري، مګر په لفظ کښې دومره شویدی چه (الف) یې په (ه) تبدیل موندلی او دغه راز ابدال د پښتو او سانسکرت په ډېرو مشترکو لغاتو کښې امثال او نظائر لري او د پښتو پخپل مینځکښې هم واقع شویدی یعنی (ادیره- هدیره- اګی- هګی- ارومرو- هرومرو) په دواړو تورو ویل کیږي.

ځینې نور لغتونه دي چه د تلفظ په لحاظ پدې دواړو ژبو کښې هیڅ تغیر نلري مګر د معنی په اعتبار ئې څه تحول قبول کړی وی لکه: (کال) چه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې په یوه تلفظ موجود دي خو په معنی کښې ئې د تخصیص او تعمیم له حیثه فرق پیدا کړی دی ځکه چه کال په سانسکرت کښې مطلق (وخت) ته وائي او په پښتو کښې د فارسی سال په معنی دی چه یوې محدودې او معینې زمانې ته ویل کیږي او عمومیت ئې په تخصیص بدل شویدی.

د پښتو کله هم له کال څخه اختسل شویدی او له (نور کله) یا (هر کله) څخه هم معلومیږی چه کله د مطلق وخت په معنی استعمالیږي او په تکراری صورت کله کله هم دغه معنی لری.

هر کله چه دا دواړه رازه لغتونه وپېژندل شوه اوس ئې نمونې او مثالونه وګورئ!

غر: دا لغت په همدغه معنی په سانسکرت کښې (ګر) ویل کیږی چه په فارسی ئې (کوه) بولي- دا دوه توری (غ – ګ) په پښتو لغاتو کښی هم یو په بل بدلیږی لکه: کارغه، کارګه- پرتوغانې، پرتوګانې او په سانسکرت کښې نور هم ډېر لغتونه پیدا کیږي چه له پښتو څخه ئې د همدغه تورو د ابدال په سبب لږ لفظي تغیر پیدا کړی او معنی ئې هماغه ده چه په پښتو کښې ئې لري، لکه چه له روستیو مثالو څخه پخپله معلومیږی.

جغ: په سانسکرت کښې (جګ) ویل کیږي او همدغه معنی لری په فارسی ئې (یوغ) بولي.

ګرونج: چه په پښتو کښې د ګړیو اینبودلو ځای ته وائي او په فارسی ئې (ګروچې) بولي په سانسکرت کښې ورته (غرونجا) وائي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوندی: دا لغت هم په سانسکرت کښې (ګون) وایه شی او همدغه معنی لري چه په پښتو کښې ئې غوندی لری او په فارسی ورته (ګونی) وائی چه د غلو او دانو اچولو مخصوص ظرف دی.

د دی کلمی روستی توری (د – ی) هم له هماغه لوېدونکو تورو څخه دی چه زیاتوالي او کموالی ئې په ځینو لغاتو کښې ګورو مګر د معنی په تغیر کښې ئې څه تاثیر نه وی کړی.

ګونګړی: په سانسکرت کښې (غونګنی) همدغه معنی لری چه وېشېدلی حبوبات ورځنې مراد دی.

ګڼ[2]: د انبوه په معنی دی چه په سانسکرت کښې (غن) ویل کېږی.

کنډ: په سانسکرت کښې (خنډ) او په فارسی کښې ورته (ګند) وائی چه (خ، ك) پکښې یو له بله بدل شویدی، او نور مثالونه هم لری.

کټ: دا لغت هم په سانسکرت کښې (خټ) لوستل کېږي چه په فارسی کښې ورته چارپائی وائي.

ماکو: چه په فارسی کښې هم مستعمل دی او د جولایانو مخصوصه آله ده په سانسکرت کښې ورته (ماخو) وائي او همدغه معنی لری.

لوخړه: په پښتو کښې زیات او غلیظ دود ته ویل کېږی چه په سانسکرت کښې (لوخ) ورته وائی او ویلی شو چه (لوګی) هم له (لوخ) سره اشتقاقی مناسبت لري.

سنګتیا: په سانسکرت کښې (سنخیا) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئی سنګتیا لری او دواړه د یوی ریښی څخه ماخوذ معلومېږی[3].

شونډه: د سانسکرت (هونټ) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې شونډه لری او په فارسی ورته لب وائی.

ګاونډی: دا لغت په سانسکرت کښې (ګاونټی) ویل کېږي چه په فارسی ئی همسایه بولي[4].

واټ: د جادې او لارې په معنی دی چه په سانسکرت کښې ورته (باټ) وائي.

---

[2]- له دغو پنځو مثالو څخه معلومېږی چه (غ، ګ) په پښتو او سانسکرت کښې ډېر ځایونه بدل شویدی.

[3]- د سانسکرت او پښتو له دی څو لغتونو لکه: کټ، خټ- کنډ، خنډ- ماکو، ماخو- سنګتیا، سنخیا- لوګی، لوخ- څخه معلومېږی چه (ک، خ، ګ) په دی دواړو ژبو کښې د ابدال ډېر مثالونه لری.

[4]- شونډه او هونټ- ګاونډی او ګاونټی د (ت–د) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښئی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

والۍ: چه ځينې پښتانه ئې له غوږ سره يو ځاى هم استعمالوى او غوږ والۍ ورته وائي په سانسکرټ کښې ئى (بالۍ) بولي(٥)[5].

بڼ :په پښتو کښې ځنګله ته وايي چه په سانسکرت کښې (بن) همدغه معنى او لږ لفظي تغيرلري- په زړه فارسي کښې بن باغ ته وايي او بنوان باغوان ته ويل کيږي.

لس: دا کلمه چه يو مخصوص عدد ته وائى په سانسکرت کښې ورته (دش – دس) ويل کيږى- لس او دش که څه هم په ظاهر کښې لرى ښکاره کيږي ځکه چه يو تورى ئې هم سره شريك نه دى مګر څوك چه د حروفو تغير او تبديل سره اشنا وي هغه به يقين وکړى چه دا دوه لغتونه په اصل کښې يو لغت دى او څه ډېر لرېوالى نلرى ځکه چه (ش – س) هر وخت يو په بل بدليږي او ډېر مثالونه لري چه د لغوى څېړنې د بدلېدونکو تورو له عنوان لاندې وښودل شوه.

همدارنګه (د – ل) هم په ځينې پښتو او فارسى لغاتو کښې داسې معلومېږى لکه چه يو په بل بدل شوى وى لکه (ليدل، ديدن- لاس، دست- پلار، پدر) او داسى نور ...

په پښتو او سانسکرت کښې هم دغه دوه تورى سره بدلېږى لکه چه له دې وروستى مثال څخه هم معلومېږى.

لېور: په پښتو کښې د مېره ورور ته ويل کيږي چه په سانسکرت کښې (ديور) ورته وائي چه له پښتو سره يې د (د – ل) له ابدال څخه نور څه فرق نلري.

جنۍ: په پښتو کښې هماغه معنى لرى چه په فارسى کښې ئې (دختر) لري مګر په سانسکرت کښې ئې لږ معنوى تحول کړى او بى له کوم حرفى تغيره ښځې ته جنى وائي يعنى دى لغت په پښتو او سانسکرت کښې يوازې معنوى تحول کړى او تورى ئى په يوه حال پاته دى.

ناوى: دا لغت چه د عروس په معنى دى او په يوه مخصوص وخت او حال کښې ښځې ته وايه شي په سانسکرت کښې ديوه تورى په تبديل يعنى (نارى) مطلق ښځې ته وائى او تعميم لرى.

شپه: په سانسکرت کښې (شپا) ويل کيږي چه په فارسى ورته شب وائي- دغسې مثالونه چه په پښتو کښې ديوه لغت اخر تورى (ه) وى او په سانسکرت کښې په الف ويل

[5] -والۍ او بالۍ- واټ او باټ د (و – ب) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښکاره کوى- دا دواړه تورى د پښتو پخپل کور کښې هم يو له بله بدلېږى لکه: وياله، بياله- وېره، بېره يا داسى نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږی. یعنی روستی توری الف وی زښت ډېر دي چه ځینې نمونې ئې په روستیو مثالو کښې ښودل کېږی.

پاره: چه په پښتو کښې د سیماب په معنی دی په سانسکرت کښې (پارا) ویل کېږی.

ډیوه: چه د چراغ معنی لری په سانسکرت کښې ئې (ډیوا) بولي.

پنجره: چه په فارسی کښې ورته قفس وائي په سانسکرت کښې (پنجرا) لوستل کېږی.

پوره: د مکمل او تام په معنی دی په سانسکرت کښې (پورا) وایه شي.

مېله: دا لغت چه په پښتو او فارسی دواړو کښې یو راز مستعمل دی په سانسکرت کښې په همدغه معنی (میلا) ویل کېږي.

تامبه: په پښتو کښې سوته وائي چه په سانسکرت کښې ورته (تامبا) وائي.

تاڼه: چه په پښتو کښې عام او معروف لغت دی په سانسکرت کښې (تهانه) ویل کېږی او همدغه معنی لري.

دغه راز مثالونه چه یو لغت په سانسکرت کښې په (ه) ویل کېږي او په پښتو کښې (ه) له تلفظ څخه لوېدلی وي ډېر دي چه نمونې ئې په روستیو مثالو کښې ښیو.

سمبالول: د انتظام معنی لري چه سامانول هم ورته وائي، په سانسکرت کښې په لږ لفظي تغیر (سمبهالنا) همدغه معنی لری یعني وروسته تر (ب) یو بل توری لری چه هغه (ه) ده مګر پوره تلفظ پرې نه کېږي.

لکه چه په پښتو کښې د مصدر روستی توری (ل) وي په سانسکرت کښې (نا) د مصدر علامه ده لکه (پالل) چه (پالنا) ویل کېږي.

سد: اصلی معنی ئې عقل او هوش دی که څه هم ځینې پښتانه ئې په بله معنی استعمالوی لکه چه وائي: بی سده غوښې وې- او غرض ئې ډېروالی یا ښه والي وی- په سانسکرت کښې هم په همدغه اصلی معنی(سدهه) مستعمل دی چه په اخر توری یعنی (هـ) پوره تلفظ نه کېږي.

موټ: چه د حبوباتو یو قسم دی او ځینو حیواناتو ته ورکول کېږی په سانسکرت کښې (موټهه) په خفیفه (هـ) ویل کېږي.

مېښه: په سانسکرت کښې (مهیښ) لوستل کېږي.

پاله: چه په پښتو کښې ورته (کرکې) هم وائي چه له کرلو څخه ماخوذ معلومېږی په سانسکرت کښ (پهال) ورته وائي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلي: چه په پښتو او فارسی دواړو کښې په یوه معنی مستعمل دی په سانسکرت کښې (پهلی) همدغه معنی لري.

پېړی: دا لغت د پښتو پخوانی لغت دی چه د څوکۍ په شان یوه واړه کټکی ته ویل کېږي لکه چه رحمان بابا وائي:

د پالنګ او د پېړی حاجت څه نشته
د یارانو نشستن د زړه په تخت دی

په سانسکرت کښې هم (پېړهی) همدغه شی دی، او ډېر لږ لفظي تغیر لري یعنې یوه خفیفه (ه) پکښې زیاته ده.

میاست: چه ځینی پښتانه ئی (میاشت) بولی په سانسکرت کښې (ماس) ورته وائی- روستی توری یعنی (ت) خو مونږ دمخه وویل چه وروسته تر (س) او ځینی نورو تورو زیاتېږی او اساسی حرف ورته نه ویل کېږی (ی) هم یو غیر اساسي حرف دی چه د کلماتو په بېلولو او پردی کولو کښې ئي کموالی او زیاتوالی څه تأثیر نلری.

نمر: په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) همدغه یوه شی ته وائي چه په فارسی او سانسکرت کښې ورته (مهر) وائی او د پښتو (مر) ورته ډېر نږدی معلومېږی بلکه یو شی بلل کېږی ځکه چه دغه (ه) په سانسکرت کښې ډېر خفیف تلفظ لری لکه چه مخ کښې مو هم وویل او ډېر مثالونه مو راوړل چه د پښتو او سانسکرت ډېر مشترك لغتونه د دغسی (ه) په کموالی او زیاتوالی لږ څه فرق پیدا کوي.

اوچت: په سانسکرت کښې ئي اوچت لری- د پښتو (چت) چه د سقف معنی لری هم له اوچت څخه اختسل شویدی.

ځنګل: چه په فارسی ئې جنګل بولی په سانسکرت کښې هم ورته (جنګل) وائي- دغه راز نور کلمات هم شته چه په پښتو کښې په (ځ) او په سانسکرت کښې په (ج) ویل کېږي چه ځینې نمونې ئې دلته ښیو:

ځمکه: چه مځکه هم ورته وائي په سانسکرت کښې ئی (جماه) بولی او د (ځ- ج) ابدال په دې دواړو ژبو کښې ښئي.

ورځ: دا لغت په پښتو کښې یو بل صورت هم یعنی (روځ) هم لوستل کېږی او ځینی پښتانه ئې (وریځ) هم بولی چه په دوو لهجو کښې (و) د مخه دی او په یوه لهجه کښې (ر) د مخه ده، په سانسکرت کښې (روج) په همدغه معنی دی چه لکه (ځمکه) د (ځ، ج) ابدال ښئي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه: په دې لغت کښې درې لهجې موجودې دي چه څوك ئې (ژبه) او څوك ئې (زبه) او ځينې (جبه) وائي- په سانسکرت کښې هم دا لغت په دوو لهجو ليدل کيږې يعنې (جبها) او (جوهها) دواړه تلفظونه پکښې شته لکه چه په فارسی کښې (زبان(او (زبون) دوه تلفظ پکښې موجود دی نو د پښتو دا يوه لهجه (جبه) له سانسکرت سره زيات قرابت او نزديوالی لري.

سل: چه يو معين عدد دی او په فارسی ئی (صد) بولي په سانسکرت کښې ورته (ست) وائي چه د (ت- ل) په ابدال ئی يو له بله فرق پيدا کړيدی لکه چه د پښتو (ست) او د فارسی (سلا) هم همدغه راز فرق لري او ويلی شو چه په پښتو کښې (پلار) او په سانسکرت کښې (پترې) هم د دغه ابدال مثال دی.

اوسپنه: په سانسکرت کښې ورته (ايس) وائي او معلوميږی چه د دواړو لغتونو اصل يو دی.

نوم: لکه چه په فارسی ئې (نام) بولي په سانسکرت کښې هم (نام) ورته وائي چه له پښتو نه څه ډير لريوالی نلري.

نوی: په فارسی او سانسکرت دواړو کښې ورته (نو) وائي او ويلی شو چه د پښتو (ناوی) به هم له نوی څخه ماخوذوي ځکه چه هغه هم نوی کاله ته راځی او هر څه ئې نوی وي.

نژدی: چه نژدی هم وائی او په فارسی ئې (نزديك) بولی په سانسکرت کښې (نيد) ويل کيږي.

درې: په سانسکرت کښې (ترې) ويل کيږي او بې له دې نه چه (د- ت) پکښې يو له بله بدل شويدی نور څه فرق نلري- دغه راز ابدال د پښتو پخپل کور کښې هم شته لکه زبات او زباد- د فارسی (مادر) او د سانسکرت (ماترې) هم د همدغه ابدال مثال دی.

اوبه: په سانسکرت کښې ورته (اپ) وائي.

بربت: چه په فارسی ئې (بروت) بولي په سانسکرت کښې ورته (بهرودت) وائي چه يو له بله ماخوذ معلوميږي.

کوتره: د فارسی (کبوتر) د پښتو کوتره او د سانسکرت (کبوت) درې واړه داسې لغتونه دي چه اصل ئې يو معلوميږی.

نوك: دا کلمه هم په سانسکرت کښې (نکهه) ويل کيږي چه په اخر تورې باندې پوره تلفظ نه کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستې: په فارسی ئې (ماست) بولي او په سانسکرت کښې ورته (مستو) وائي چه هېڅوك ئې له نزدېوالی سترګی نشی پټولی.

شولې: په سانسکرت او فارسی کښې ئې (شالی) بولي.

پنه: چه په فارسی ئی (پایزار) بولی د سانسکرت له (پنهی) سره ډېر نزدې ښکاري.

تبه: په سانسکرت کښې ورته (تپ) وائي چه په پښتو کښې د حرارت په معنی دی او ویلی شو چه (تبه) او (تپ) به یو له بله جوړ شوی وي.

تپوس: څوك چه د دې لغت له اصل څخه خبر نه وي ښائي چه هغه دا ګمان وکړي چه له عربی (تفحص) څخه جوړ شوی او مفغن شویدی مګر حقیقت داسې نه دی ځکه چه دا لغت په اریائی ژبو کښې مشترك اصل لری چه په سانسکرت کښې (تپاس) په فارسی کښې (پرس- پرسان) او په پښتو کښې تپوس ویل کېږي مګر هغه قرابت چه تپوس او تپاس یو له بله لری فارسی ئې ورسره په هغه اندازه نلري.

برو: یا برهو چه ګرم او تاوده باد ته وائی په سانسکرت کښې ورته (پروا) وائي چه د فارسی (پروان) او د پښتو (پرمان) هم له همدغې ریښې ماخوذ معلومېږي.

دوړې: چه ګرد او خاکباد ته ویل کېږي په سانسکرت کښی (دهور) ورته وائی.

چترى: په سانسکرت کښې ئی (چهتری) بولی او یوه خفیفه (ه) پکښې زیاته ده.

څر: چه ځینی پښتانه ئې (څړ) وائي په سانسکرت کښې (چر) ویل کېږی.

چرګ: په پښتو کښې هغه حیوان ته وائي چه په وچولی کښې سپینوالی لری او ځینی پښتانه ئی (چرګی) هم بولی چه په سانسکرت کښې ورته (چرکا) وائي.

ځوم: لکه ځمکه چه په سانسکرت کښې (جماه) بولی ځوم ته هم په سانسکرت کښې (جمای) وائي.

پالل: دا مصدر په فارسی په پرورش نمودن باندی ترجمه کېدی شی چه په سانسکرت کښې (پالنا) همدغه معنی لری- هر کله چه په دې لغت کښې د پرورش او تربیت معنی پرته ده نو سړی ویلی شی چه د (پلار) کلمه به هم له همدغی کلمې څخه جوړ شوی وی.

ډله: د جمعیت په معنی ده او په سانسکرت کښې په ډېر لږ لفظی تغیر (ډل) ویل کېږی او همدغه معنی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور: دا لغت هم په ډېرو اريائی ژبو کښې په لږ لفظي تغير ليدل کېږي اوويلی شو چه د سانسکرت (ماترى) د انګليسی (مدر) د فارسی (مادر) او د پښتو (مور) له يوه اصل څخه جوړ شويدي.

پلار: په سانسکرت کښې ئې (پترى) او په فارسی ئی (پدر) بولي.

سا: په سانسکرت کښې (سانس) د همدغه معنی لری.

سکه: د عياني په معنی دی يعنی هغه ورور يا هغی خور ته ويل کېږي چه له مور او پلاره وی او په دواړو اصلونو کښې شريك وی- په سانسکرت کښې (سګا) هم همدغه معنی لري او خپله اشتقاقی علاقه ورسره ښئي.

پاڼه: چه په فارسی (برگ) بولی په سانسکرت کښې ورته (پنا) وائي.

هنجه: په سانسکرت او فارسی دواړو کښې ئی (هنگ) بولي.

مږ: چه ځينی پښتانه ئی مک لولی او مؤنث ئی مېږه او مېګه راځی په سانسکرت کښې ورته (ميخ) وائي چه لکه سنګتيا او سنخيا د (ک – خ) ابدال ښئي.

منل: په سانسکرت کښې (مانا) د منلو په معنی دی او لکه چه د پښتو مصدرونه په (ل) تمامېږي د سانسکرت مصادر په (نا) باندی اتمام مومی لکه (سمبهالنا) او (پالنا) چه د سمبهالولو او پاللو په شان مصدرونه دی او په هماغه معنی دی.

مندرى: دا لغت که څه هم اوس دومره ډېر نه اروېدل کېږی او زيات پښتانه (والۍ) يا غوږ والۍ ورته وائي مګر د پښتو صحيح لغت دی چه له محاورې نه لاتر اوسه نه دی لوېدلی او اوس هم ځينی پښتانه وائي چه په غوږ کښې ئې مندرۍ اچوم او د ځينو ښځو نوم مندرۍ وي ځکه چه په پښتو کښې د اکثرو ښځو نومونه لکه: اورۍ، غوټۍ، يا داسی نور ... د زيوراتو او ګاڼو له اقسامو څخه وی او مندرۍ هم په همدغه لحاظ د ښځو نوم اېښودل کېږی په سانسکرت کښې (مورندی) هم همدغه معنی لری او دواړه د يوی ريشي څخه ماخوذ ايسی.

نته: يا نتکۍ چه په پزه کښې ځوړندېږی او پښتانه ئی زښت ډېر خوښوی او مينه ئې پرې راځی لکه چه له دی لنډۍ نه معلومېږی:

ستا په نتکۍ کښې شيطان ناست دی   هره شيبه مې ستا خولګۍ ته لمسوينه

په سانسکرت کښې ئی هم (نتهه) بولي چه په تلفظ کښې ئې ډېر لږ فرق محسوسېږی.

ندرور: چه په فارسی ئې (ننو) بولي په سانسکرت کښې ورته (نند) وائی او دری واړه لغتونه د يوی کورنۍ معلومېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لېمبو: په سانسکرت کښې ئې (نېبو) بولی چه له لېمبو او لېمو سره ډېر نزدېوالی لري.

کوډی: د سحر او جادو په معنی په پښتو کښې مشهور لغت دی او هغه څوك چه دا کار کوی (کوډګر) ورته وائي- په سانسکرت کښې (کدهه) د کوډو په معنی دی او په ریشه کښې ورسره ډېر نزدی ایسي.

کوهی: دا لغت په سانسکرت کښې (کوا) ویل کېږی او د (چاه) په معنی دی.

ګازره: چه ځینی پښتانه ئی (زردکه) بولی په سانسکرت کښې (ګاجر) ویل کېږي.

مخ: په لږ لفظی تغیر سره په سانسکرت کښې مخ ته (موخ) وائي چه یو له بله ماخوذ معلومېږي.

له دی پورتنیو مثالونو څخه به د پښتو او سانسکرت لغوی قرابت تر یوه حده ښکاره شوی وی- که موږ د پښتو ژبې خپلوی له ځینې نورو آریائی ژبو سره مقایسه کړو ښائي چه ځینې لغتونه به پیدا کړو چه د پښتو او یوی بلی اریائی ژبی قرابت وښئي مګر په دغه اندازه نه ځکه چه ژبې هم لکه ملل او اقوام پخپل مینځکښې متفاوت قرابت لری او د همدغه قرابت په اندازه په لغاتو او عمومی صفاتو کښې هم خپل نزدېوالی او شباهت ښئي. په هغه اندازه چه اریائی ژبی پخپل کور کښې یو له بله خپلوی لری له سامی ژبو سره ئې نه لري مګر څه نه څه نزدېوالی پکښې لېدل کېږي او داسی نه کېږي چه یو له بله په هېڅ شی کښې شباهت ونلری.

کوم قرابت چه اریائی ژبې یو له بله لري هغه هم متفاوت دی. هغه کسان چه په ژبو کښې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان ورته ویل کېږی هغوی په اریائی ژبو کښې پښتو، سانسکرت، فارسی، اوستا، او ځینی نورې ژبې یو له بله ډېرې نژدی ګڼی او ډېره خپلوی ئی ښئي.

پښتو او فارسی:

په پښتو او سانسکرت خو څه نه څه خبرې وشوې اوس به د پښتو او فارسی لغوی نزدېوالی او قرابت لږ څه څرګند کړو ځکه چه دا دواړه ژبی هم لکه نورې اریائی ژبې پخپله مینځکښې قرابت لری چه ځینی لغات په دواړو ژبو کښې عیناً بی له تغیر او تبدیله مستعمل دی او ځینی په لږ لفظی یا معنوی تغیر مشترك معلومېږی چه دلته ئې ځینې نمونې او مثالونه ښیو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سور: لکه چه په پښتو کښې یوه مخصوص رنګ ته وائي او د پښتو په محاوره او قاموس کښې اصلي ځای لري، په فارسی قاموس (برهان قاطع) کښې هم په همدغه معنی قید دی. د همدی لامله (سور ګل) ګل سوری بولي او (لاله سوری، شراب سوری) په همدغه لحاظ ویل کیږی.

تلوسه: دا لغت د اضطراب او ناقراری او زیات انتظار په معنی د پښتو په محاوره کښې مستعمل دی او په فارسی قاموس کښې هم په همدغه معنی قید دی که څه هم د نن ورځې په فارسی تحریر او ادبیاتو کښې ئی نه مومو.

جغندر: د لبلبو په معنی په پښتو او فارسی دواړو کښې شته او هېڅ فرق نلری- هر کله چه په پښتو او فارسی کښې ډېر لغتونه لکه: ګل، آسمان، باد، هوا او داسی نور په یوه معنی مستعمل دي چه ځینی د دې دواړو ژبو د اختلاط او ګډون په سبب او ځینی د اصل او اساس د قرابت او نزدیوالی له کبله په دواړو ژبو کښې په مشترك ډول ویل کیږی نو دغه برخه به پرېږدو او هغه مثالونه به وښیو چه په دواړو ژبو کښې په څه لفظی تغیر مستعمل دي او داسې معلومیږي چه دواړو صورتو له یوه اصل څخه تحول کړیدی لکه دا لاندینی مثالونه:

سپین: دا لغت په فارسی کښې (سپید) لوستل کیږی چه له سپین څخه ماخوذ معلومیږی.

رسی: له رسن سره چه په فارسی کښې ریسمان هم ورته وائی لغوی قرابت لری.

تبر: په فارسی کښې (تبار) هم په همدغه معنی دی او د دواړو لغتونو اصل یو ښکاری.

باتنګڼ: چه په پښتو کښې بانجانو ته وائی په فارسی کښې (باتنګان) هم همدغه معنی لری لکه چه په برهان قاطع کښې قید دی.

سکاره: چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (ذغال) وائی په فارسی قاموس کښې (سکار) په همدغه معنی قید دی.

کټ مټ: په فارسی کښې (کت مت) همدغه معنی لری لکه چه په پښتو کښې ئی کټ مټ لری.

مرغه: د فارسی (مرغ) سره په معنی کښې یو والی او په لفظ کښې نزدیوالی لری.

غوزر: په برهان قاطع کښې (غول) د غوزر په معنی لیکل شویدی او د (اسبغول) په تحلیل کښې هم ویل شویدی چه د دغه بوټی پاڼی هم لکه د آس غوږونه داسی وی نو ځکه ورته اسبغول وائی یعنی دا لغت ترکیبی لغت دی چه یو جزئی اسپ او بل جز ئی (غول) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غويي: یا غوا چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (ګاو) او (مادګاو) وائي په ځينو فارسی قاموسونو کښې (غاو) هم په همدغه معنی ليکل شوی نو ويلی شو چه (ګاو) هم له (غاو) څخه جوړ شويدی چه هغه له (غوا) یا غويی څخه ماخوذ معلوميږی (غ- ګ) هم په ډېرو لغتونو کښې يو په بل بدليږی لکه چه د سانسکرت او پښتو لغاتو په بحث کښې ئی ډېر مثالونه وښودل شوه.

غړ: چه ځينی پښتانه ئی (غګ) بولي په فارسی کښې هم يو لغت شته چه غګ ته ډېر نزدی معلوميږی ځکه چه (غاك) په فارسی کښې يوه خاص اواز ته وائی لکه چه برهان قاطع ليکي: غاك بر وزن خاك اواز و بانګ کلاغ را ګويند.

ګبين: په فارسی کښې انګبين همدغه معنی لری او د دواړو لغتونو اصل يو معلوميږی.

انګيرل: د پښتو مستعمل مصدر دی چه د پنداشتن معنی لری او ډېری صيغی ورځنی جوړيږی –په فارسی کښې- (انګاريدن) همدغه معنی لری او همدغه راز مصدر دی.

بور: په پښتو کښې يو قسم رنګ دی چه سور والی ته مايل وی مګر په فارسی کښې بور هغه اس ته وائي چه رنګ ئي سور والی ته مايل وي.

بوزه: په فارسی کښې هغه شرابو ته وائي چه له اوړو، وريجو او اربشو جوړ شوی وی او د مېوی معنی هم لری لکه چه د ژبی د پوهانو څخه يو تن وائي چه (خربوزه) له دوو جزو څخه مرکب لغت دی چه (خر) د لوی په معنی دی او (بوزه) مېوی ته وائی نو د خربوزی معنی لويه او غټه مېوه ده- په سانسکرت کښې هم دا لغت همدغه معنی لري.

په پښتو کښې د ځينی عياشو خلقو په باب کښې ويل کيږی چه خپل مال ئی بنګ و بوزه کړ چه بوزه پدی ځای کښې د مېوی او شرابو دواړو معنی ورکوی- د پښتو په ځينی پخوانيو کتابو کښې دا لغت د شرابو په معنی هم مستعمل دی لکه چه په تاريخ مرصع کښې يو ځای د يوه بد سړی د قتل په واقعه کښې ليکي چه پس له مړګه ئي بوزه له خولی او پزې راووتل او قصد ئي شراب دی.

لوخ: چه په فارسی کښې ورته (لچ) وائي دواړه له يوه اصل څخه ماخوذ معلوميږی ځکه چه (خ، چ) ډېر ځله يو په بل باندی بدليږی. په فارسی کښې (لوت) هم د لوخ معنی لری او (ت، خ) هم يو له بله بدليږی لکه: (ځښتن، تښتن، تښتېدل، ځښتېدل.

سور: په مجهول و او چه ځينی پښتانه ئی سپور هم بولی د فارسی له (سوار) سره پوره لغوی قرابت لری- په فارسی کښې (اسوار) هم د سوار په معنی دی او په ځينی

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاموسو کښې قيد شويدی. احتمال لری چه دا لغت له (اس) او (وار) څخه مرکب وی او په اصل کښې (اس وال) وی چه وروسته (اسوار) او بيا سوار شوی دی.

لوغل: په پښتو کښې د لوشلو معنی لري او په لغاتو کښې هم ليکل شويدی چه په فارسی کښې (لوغيدن) هم په همدغه معنی راځی او له لوغل سره ډېر نزدېوالی ښئي.

درغل: دا لغت په پښتو کښې د چل او حيلی په معنی دی او درغلی چالباز او حيله ګر سړی ته ويل کيږی چه په فارسی کښې (دغل) عيناً همدغه معنی لری او درغل ته ډېر نزدی ښکاري.

اندېړ: په فارسی کښې (اند) او (اندك) لږ شي ته وائي او په پښتو کښې اندېړ د ورك او ناياب په معنی راځي.

دغه راز ډېر لغتونه په پښتو او فارسی کښې مومو چه په ډېر لږ لفظی تغير په دواړو ژبو کښې ويل کيږي او په معنی کښې يو له بله هيڅ فرق نلری لکه: آب، اوبه- خور، خواهر- راغ، راغه- ستر، سترګ- تريخ، تلخ- لبور، ايور- ځنګل، جنګل- او داسی نور ... چه مونږ ئې د زياتوالی او ډېروالی له کبله ټول مثالونه نه راوړو او په همدغو څو نمونو باندی اکتفا کوو.

که مونږ د فارسی لغات سره له ټولو رنګونو او متعددو لهجو له نظر لاندې ونيسو ډېر داسې لغات پيدا کولی شو چه له پښتو سره په ريشه کښې شريك يا له پښتو نه ماخوذ دي لکه (ګاو) چه په فارسی کښې په يوه بل صورت يعنی (غاو) هم شته چه له غوا او غويی سره ښکاره قرابت لری بلکه له پښتو نه اخستل شويدی ځکه چه دغه ماده په پښتو کښې متعدد صورتونه لری او خپل اصالت ثابتوی.

يا لکه (ګوش) چه په فارسی کښې (غول) هم ويل کيږی چه له (غوږ) ځنې جوړ شوی دی او ويلی شو چه ګوش هم له (غول) او غوږ څخه ماخوذ دی ځکه چه (غ، ګ) زښت ډېر سره بدليږی او د يوه توری مثال لری.

دلته بايد دا هم ووايو چه په فارسی کښې هم ځينی لغتونه لکه د پښتو بعضی لغات متعدد صورتونه او زيات رنګونه لری يعنی لکه چه په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) څو رازه ويل کيږي د فارسی هم اکثر لغات په مختلفو لهجو سره لوستل کيږی چه د فارسی قاموسونه دا حقيقت په ښه شان ثابتوی او په يوه لغت کښې څو صورتونه لکه (نيلوفر، ليلوفر، ليلوبر، ليلوپل) راته ښئي او لکه د پښتو (وياله- بياله) په فارسی کښې هم (تراويدن- ترابيدن) د ترشح په معنی ښکاره کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فارسی کښي هم د تورو د ابدال په اثر کښي يو لغت لکه: کاچار او کاچال د اثاث البيت په معنی دوه صورتونه لری مګر د نن ورځی په ليك او تحرير کښي له څو مختلفو صورتو څخه يو صورت انتخاب شوی او يوازی (نيلوفر) ويل کېږی ځکه چه دا د ژبو عادت دی چه وروسته تر نضج او پوخوالی په ليك او تحرير کښي يوه معياری لهجه پيدا کوی او له هغه ابتدائی تشتت او اختلاف څخه را اوزی. مونږ ډېر فارسی لغتونه په قاموسونو کښي په مختلفو شکلونو ګورو چه نن ورځی په تحرير کښي ئي نه وينو يعنی ټول (ماه) ليکی او هيڅوك (ماح) نه ليکی- همدارنګه د (ګستاخ) په ځای (استاخ) او د (افراشتن) په ځای (افراختن) څوك نه وائي- په هر ځای او د هر چا په ليك کښي (انبوه) او (اندوه) په همدغه يوه ډول ليدل کېږی او هېڅوك (انبه) يا (انده) نه ليکی او نه د (زغال) په غوض (ژګال) ليکل کېږی که څه هم قاموسونه ورځنی دك دي او ډېر مثالونه لری ځکه چه د فارسی ليك هغه ابتدائی مرحله طی کړېده او ليکوال ټول په يوه لاره روان شويدي هسې نه چه څوك (غراش) او څوك (خراش) وليکي يا ځينی (دغل) او ځينی نور (دګل) غوره کړی او په ليکلو کښي متعددی لاري جوړي کاندي.

که سړی د فارسی ليك او تحرير ته ځير شی دغه راز اختلافات به ډېر پيدا کړی او بی له ځينو مثالونو لکه: نوشت، نبشت، بخشود، بخشيد- افتاد، افتيد- اکنون، کنون- رساند، رسانيد- نور اختلافات نه ليدل کېږی مګر داسی هم نشو ويلی چه د لهجی اختلاف پکښی بيخی نشته.

لکه چه په پښتو کښي بدلېدونکو تورو يا لوېدونکو او ځای بدلوونکو تورو يوه لغت ته څو صورته او څو رنګه ورکړيدی، په فارسی لغاتو کښي هم دغه کار شويدی چه د نن ورځی په تحرير کښي لږ او په قاموسونو کښي زيات تر نظر تېرېږی لکه: لوبيا، لووبيا- کتاره، کتاله- افراختن، افراشتن- بان، بام- غليواژ، غليواج- انجغ، انجوغ- بوزه، يوزه- اسوار، سوار- کالب، قالب- افروز، فروز- تګاب، تګاو- ګرختن، ګريختن- اياس، اياز- غراشيده، خراشيده- يا داسی نور ...

که مونږ د فارسی ګرامر ته ښه ځير شو او د هر مصدر تصريفات په نظر کښي ونيسو دا به راته څرګنده شي چه د پښتو د ځينی مصادرو فعل حال چه له ماضی څخه مخالف وی په فارسی کښي هم امثال او نظاير لري نو دا چه ځينی ګرامر ليکونکي دغه راز افعالوته په پښتو کښي په دوه مصدرونه قايلېږی چه يوه ته مستعمل او بل ته غير مستعمل وائي يعنی د دی لامله چه د (تلل) فعل حال (ځی) راځی نو ځل يو غير مستعمل مصدر ګڼی په فارسی کښي هم دغه مشکل پيښ دی او شته مګر تر اوسه ورته څوك يا متوجه شوي نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي يا چا اهميت نه دی ورکړی او په پښتو کښې خوښې په خوښې دا خبره دومره غټه شوېده چه د ګرامر د تشتت اوبی نظمۍ لوی د ليل ګڼل کيږي.

لکه چه په پښتو کښې د (الوتل) له مصدر څخه فعل حال (الوزی) جوړيږی يا له (وتل) څخه (اوزی) او له (پرېوتل) څخه (پرېوزی) جوړيږی په فارسی کښې هم له (ساختن) څخه (ميسازد) او له (باختن) څخه (ميبازد) جوړيږی او نور مثالونه هم لری لکه: دوختن، ميدوزد- تاختن، ميتازد- ګريختن، ميګريزد- افروختن، ميافروزد- يا داسی نور ...

پدی ټولو مثالونو کښې فعل حال له ماضی څخه مخالف دی او سړی ويلی شی چه دغه د (ت، ز) ابدال لکه چه په پښتو کښې ليدل کيږی په فارسی کښې هم شته چه بايد هلته هم سړی په دو مصدرونو قايل شی يعنی له (تاختن) سره (تازيدن) او له (باختن) سره (بازيدن) دوه پالتو مصدورنه هم قبول کړو. هر کله چه زما د بحث اصلی موضوع فارسی نشی کېدای او پدی ځای کښې يو ضمنی اهميت لری نو په ډېرو خصوصياتو کښې ئی بحث نشم کولی او نه ئی په جزياتو کښې داخلېدلی شم.

د همدی لامله ببرته پښتو ته را ګرزم او غواړم چه ترکيب او اشتقاق باندی لږ رڼا واچوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکيب او اشتقاق

هغه کسان چه د ژبو په شاوخوا کښې علمی او عمومی مطالعات لری او د ژبو پوهان بلل کېږی هغوی وائي چه د انسان لمړی کلمات اسماٴ او نومونه و چه وروسته ورځنې افعال او بيا حروف او روابط پيدا شويدی نو ويلی شو چه انسان پخپل لمړی تلفظ کښې نومونه او بسيط کلمات استعمالول او په دغو کلماتو کښې به هم شفوی حروف زيات و.

د دې خبرې تصديق اوس هم واړه اطفال او کوچنيان په ښه شان کوي ځکه چه هغوی هم لمړی ځل په شفوی حروفو او ډېرو بسيطو کلماتوتلفظ کوی او وروسته بيا په غټو الفاظو او ثقيلو حروفو شروع کوی. نو په دغه اعتبار سړی ويلی شی چه په هره ژبه کښې لمړی ځل واړه الفاظ پيدا شويدي او وروسته بيا له هغو الفاظو څخه نور لفظونه د ترکيب او اشتقاق په ډول جوړ شويدي چه که سړی لږ دقت وکړی او د کلماتو ريشې او نيلی ولټوی ډېر لغتونه يو له بله ارتباط او نزدېوالی لري- ډېر داسې لغتونه پيدا کېږی چه په ظاهره بسيط معلومېږی مګر هغه په حقيقت کښې مرکب وي، ډېر داسې لغات شته چه سړي ته په سر سری نظر داسې ايسی لکه چه له کوم بل لغت سره هيڅ اشتقاقی تناسب نلری او نه پکښې ترکيبی رنګ لېدل کېږی مګر حقيقت بل راز وي چه وروسته له تحقيق او څېړنی څه نه څه معلومېږی. پدی ځای کښې بايد دا هم وويل شی چه دا بحث په هره ژبه کښې په ظنی اساس باندی بنا وي او داسې نشي کېدی چه د لغاتو په تحقيق او تحليل او دغه راز تحقيقاتو کښې سړی هېڅکله سهوه نشي يا هر څه چه وائي هغه له اعتراضه خلاص وي.

يو تن له اروپائی پوهانو څخه وائي (د هتری) په سانسکرت کښې د دختر په معنی دی چه له (ده) څخه مشتق دی (ده) په سانسکرت کښې غوا لوشلو ته ويل کېږی او هر کله چه پخوا دغه کار هغو نجونو کاوه چه مېرونه به ئې نه درلودل او د پلار په کور کښې به وې نو په همدغه نامه وبلل شوې- دا تاويل د فارسی په (دختر) کښې هم تطبيق کېږی ځکه چه (دوختن) په فارسی کښې د غوا لوشلو په معنی هم راځی نو (دخت) يا دختر ورځنې ماخوذ کېدی شي.

همدارنګه د انګليسی کلمی (سستر) په تحليل کښې چه (جنی) ته ويل کېږی هم وائی چه (سستر) د تارو رېشلو معنی لری او د دی لامله چه پخوا به د انګليسی جونو کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

تار وربشل و، نو سستر ورته ووېل شوه. يو بل تن د ژبې له پوهانو څخه وائي چه (دوشيزه) په اول کښې ورېٖ جنۍ ته ويل کيده چه په اورو به اخستل کېده او له (دوش) څخه دا کلمه جوړه شويده وروسته دي لغت خپل ځاى بدل کړ او د پېغلى دپاره خاص شو چه اوس وړى جنۍ ته هډو نه ويل کيږى. دغه راز تاويلات که څه هم د منلو وړ دي مګر که څوك پکښې خبرې پيدا کوى ښائى چه نور تاويلات هم پيدا کړى شي او په دغو تحليلاتو قانع نشي.

نو کيدى شي چه زمونږ پدى بحث کښې هم ځينې داسې خبرې وى چه څوك ورته ګوته ونيسى يا کوم بل تاويل وکړى مګر پدى باب کښې د هر راز نظرياتو ښکاره کول مفيد دى او د لغوى تحقيقاتو په لاره کښې ارو مرو څه رڼا پيدا کوى چه دغه دى مونږ ورباندې پيل کوو:

سپوږمۍ: په يقينى ډول ويلى شو چه دغه سپين ټيکلى (سپوږمۍ) له ډېرو وختو را ايسى د انسان توجه خپل ځانته را ګرزولې ده او په لمړيو وختو کښې ئې يو نوم ځانته پيدا کړيدى، که مونږ د پښتو په شعر او ادب کښې دا کلمه ولټوو ډېر زياته به موله نظره تيره شي او وبه پوهېږو چه زمونږ په عاميانه او عام ادب او لنډيو کښې دومره عموميت لرې لکه چه ګل او بلبل، مى او ساقى خط و خال يا دا راز نور کلمات ئې په شرقى ادب خصوصاً په فارسى کښې لرې. مګر ويلى شو چه دا کلمه په لمړى ورځ په همدغه کيف او مقدار نه وه پيدا شوى بلکه له دوو کلمو څخه ئې ترکيب موندلى.

که مونږ د شعرا ٔ ديوانونه وګورو ډېر ځايونه د سپوږمۍ په ځاى (وږمۍ) او (وږمکه) پيدا کوو او پوهېږو چه دا کلمه پخوا (وږمۍ) وه چه وروسته ورسره يوه بله کلمه (سپينه) زياته شوى او سپوږمۍ شويده لکه چه (ترووږمۍ) له تورى وږمۍ ترکيب موندلى او نن لکه يوه بسيطه کلمه په نظر راځى.

لکه چه په فارسى کښې (ماه) د سپوږمۍ او د مياشتى دواړو معنى لرى يا په عربى کښې (شهر) اصلاً د سپوږمۍ په معنى وه او وروسته ئې د شمسي او قمرى مياشتو مفهوم پيدا کړيدى او په پښتو کښې هم مياشت سپوږمۍ او دغو معدودو ورځو ته په مشترك ډول ويل کيږى همدغه راز سپوږمۍ هم کله د مياشتى او شپو ورځو په معنى راځى چه (ترووږمۍ) تورو شپو ته او سپوږمۍ سپينو او رڼا شپو ته ويل کيږى.

دلته: پدې کلمه کښې هم ترکيبى رنګ ښکاره دى که څه هم په ظاهره ډېره بسيطه ايسى- د دى لغت يو جز (دا) او بل جزئى (لته) دى چه د ځاى معنى لرى لکه چه د پښتو په قاموسو کښې هم په همدغه معنى قيد دى. (دا) هم د پښتو مستعمله کلمه ده چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نږدې اشاره دپاره استعمالېږي او د دواړو جزو له ترکيب څخه د (اينجا) معنی پيدا کېږي.

ځينې پښتانه (دالته) عيناً د (دلته) په عوض وائي او د (دا) الف هم نه غورځوی.

هلته- دا کلمه هم لکه (دلته) په اصل کښې (هالته) وه چه يو جزئی (ها) او بل جزئی (لته) دی لکه چه اوس هم ځينی پښتانه (هالته) د (هلته) په ځای وائي او د (آنجا) معنی لری ځکه چه (ها) بعيده اشاره ده او لته د ځای معنی لری نو د دواړو جزو له ترکيب څخه د آنجا مفهوم پيدا کېږی.

پشکال: چه د بارانو وخت او موسم ته وائي له (برشکال) څخه جوړشويدی چه (برش) په سانسکرت کښې باران ته وائی او (کال) د وخت په معنی دی برسات هم له (برش) سره اشتقاقی ارتباط لری.

تربور: دا کلمه په لمړی نظر معلومېږی چه يو جزئی (تره) او بل جزئی (بور) دی چه د فارسی له (پور) او د سانسکرت له (پوتر) يا (پتری) سره پوره قرابت لری ځکه چه په پښتو کښې هم (بور) د ځوی په معنی دی لکه چه په فارسی او سانسکرت کښې (پور) او (پوتر) همدغه معنی لری- د همدی لامله (بوره) او (بورچنډه) هغې ښځې ته وائي چه ځوی ئی مړ وي او تربور هم د تره ځوی ته ويل کيږي.

ترله: دا لنډه کلمه هم له مرکبو کلمو څخه ده چه د تره لور ته ويل کېږی او له همدغو دوو کلمو څخه ئی ترکيب موندلی او ترخيم پکښې شويدی.

نهار: په پښتو کښې هغه چاته نهار ويل کېږي چه خوراك څه نلری او وږی پاته وی لکه چه وائی (فلانکی نهار دی څه نلری) يا (هغه مسافر بيگا نهار پاته شو او چا ورته څه را نه وړل) په سانسکرت او زړه فارسی کښې (اهار) طعام او خورش ته وائي چه په پښتو کښې په منفی ډول (نهار) مستعمل دی- د نن ورځې په عاميانه فارسی کښې (اهار) يو بل صورت پيدا کړی او (نار) شويدی مگر معنی ئی څه تغير نه دی موندلی او د دې په ځای چه (بی اهار ماند) ووائی (بی نار ماند) ويل کېږی.

په پښتو کښې (ناري) هم له همدغې کورنۍ څخه دی.

ستوری: دا کلمه په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئی (ستاره) لری- په سانسکرت کښې (سور) هم د لمر په معنی دی چه د پښتو ستوری ته په لفظ او معنی کښې نږدی معلومېږی.

که ووايو چه (سترگه) هم له ستوری سره اشتقاقی علاقه لری نبائي چه له حقيقت څخه لری نه وي ځکه چه په پښتو کښې ستوری ته، سترگه هم وائي لکه چه د سحر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستوری د سحر سترګه بولي، او کله چه ډېر تیاره وی نو هم وائي چه سترګه په سترګه نه ښکاري او غرض له لمړی سترګې ستوری وی.

غړوندی: څرګنده ده چه دا لغت دوه مستقل جُزَ لری چه یو جزئی غاړه او بل جزئې (وندی) دی چه وند د (بند) په معنی دی او دغه دوه توری (و، ب) په ډېرو کلماتو کښې لکه (ویاله، بیاله) یو په بل بدلېږي- په پښتو کښې (وندنی) په مستقل صورت هم مستعمل دی چه د لوخو یوه مخصوص قسم پرې ته وائي او لوګرې پکښې لوی- او کېږدۍ ترې- همدارنګه (وندر) هم یو راز پړی دی چه غړوندی پکښې پراته وی او غوایان پرې ترل کېږي.

نو غړوندی بې له څه شك او شبهې د غاړی وندنی ته ویل کېږی چه تحت اللفظ ترجمه ئې (ګلوبند) دی که څه هم د فارسی په اصطلاح کښې ګلوبند یوه ښایسته امیل ته ویل کېږي چه د تزین او آرایش دپاره په غاړه کښې اچول کېږي.

وګړی: پدی کلمه کښې دوه تاویلونه په نظر راځی یو دا چه وګړی یوه کلمه ده او له ګړېدلو څخه جوړه شوېده چه د ناطق او متلفظ معنی لری- بل دا چه له (وی ګړی) څخه مرکبه ده او دوه جزَ لری چه (وی) د لفظ او قول په معنی دی لکه چه په زړوکتابو کښې ئی مومو او د (وینا) کلمه ئی هم تائید کوی او (ګړی) یا (ګری) د نسبت او فاعلیت علامه ده چه له یوې بلې کلمې سره یو ځای کېږی او داسی اسم صفت ورځنې جوړېږی چه د فعالیت معنی هم پکښې پرته وی لکه: ژرنده ګړی- لوګری- اشرګری یا داسې نور ...

د دې وروستی تاویل په لحاظ هم ویلی شو چه دا کلمه په اصل کښې د ناطق او متلفظ په معنی وه چه د انسانی حقیقی مفهوم دی، وروسته ئې په معنی کښې څه تغیر او تحول راغلی او لږ څه ئې خپل رنګ بدل کړېدی.

پیمخی: له (پی‌) او (مخ) څخه جوړ شویدی چه اوس د ښکلی او ښایسته معنی لري او دومره عمومی مفهوم ئې پیدا کړی چه یوه ښایسته ټوپك ته هم پیمخی ټوپك ویل کیږي مګر په اصل کښې هغه چاته ویل کېده چه مخ به ئی په سپینوالی او لطافت کښې د پیو په شان و، چه هغه معنی په ټوپك کښې هیڅکله نه جوړېږی.

دغسې ډېر ترکیبی کلمات په پښتو کښې شته چه پس له ترکیبه ئې بله معنی پیدا کړېده او د اوسنی معنی په اعتبار د بسیطې کلمې حیث لري مګر لفظی صورت ئې ترکیبی رنګ لری لکه: یومخی چه پخپله ترکیبی معنی کښې ئی څه تحول قبول کړېدی او د همدی لامله هر سړی ته یو مخی نه ویل کېږی که څه هم هیڅوك دوه مخونه نلری

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هر څوك د يوه مخ خاوند وی نو ويلی شو چه اوس يومخی د خپلی معنی په لحاظ چه صادق سړي ته ويل کيږی يوه بسيطه کلمه ده- همدارنګه زړه سواندی، سرتور، خوابدی، ټيټ سترګی، زړه تورن، زړور، او داسی نور ...له همدغسې لغاتو څخه دي چه وروسته له ترکيبه ئې بسيط حيث پيدا کړی او دريم لغت ورځنې جوړ شويدی مګر بالعکس ځينې داسې مرکب کلمات هم شته چه لفظی صورت ئې په ظاهره بسيط معلوميږی مګر په معنی کښې ئې ترکيبی رنګ ښکاره وی لکه (ځنګه چه له (څه رنګه) څخه مرکب دی او همدغه ترکيبی معنی ئې ساتلی ده.

نغری: دا لغت له (نغرل) سره اشتقاقی ارتباط لری ځکه چه نغرل د خوړلو په معنی دی او نغری هم د جوړو پخولو ځای ته وائي او احتمال لري چه په لمړيو وختو کښې به د جوړلو ځای هم همدغه و، ځکه چه دا د نانخوی خونې وروسته پيدا شويدي او په ابتدا کښې ژوندون ډير بسيط کيف درلود او اوس هم په کلوکښې زيات خلق دناستی په خونه کښې نغری لری او نغری په غاړه ډوډی خوری.

شوملی: دا کلمه هم د پښتو له يوه مصدر سره چه (شومل) دی اشتقاقی علاقه لری ځکه چه (شومل) د څکلو معنی لری او شوملی هم د څکلو شی دی او په لفظ کښې هم دومره ورته نژدی دی چه د حرکاتو په تعديل ورځنی هغه کلمه جوړيږی چه ځينی کسان ئی اسم مفعول او ځينی ئی صفت مشبه او يا په کوم بل نامه بولی.

موړ: له (مړی) سره لفظی او معنوی تناسب لری چه په ځينو ژبو کښې نه لېدل کيږی او همدغه تناسب ته اشتقاق وائي.

مړول او مړيدل چه دوه مصدرونه دي هم له همدی مادی ماخوذ دي.

مينځل: هر کله چه ظاهری تطهير او پاکوالی په مينځلو راځی او مينځل ورته ويل کيږی نو وروسته همدغه لغت په لږ لفظی تغير د معنوی پاکوالی او تقديس و تسبيح معنی هم پيدا کړه او (مانځل) ورځنی جوړ شوه مګر ځنګه چه د لغاتو د تغير او تحول سلسله تل جاری ده او هيڅکله نه قطع کيږی نو له (مانځل) څخه هم د يوه بل تحول او انتقال په اثر کښې (مونځ) جوړ شو او د صلوة معنی ئې پيدا کړه ځکه چه په مانځه کښې هم د لوی ښتن (مانځنه) شته او بې د ځان له مينځله او ظاهری تطهير څخه نه ادا کيږی.

وروسته تر دي چه د دغه لغت ټول صورتونه په نظر کښې ونيسو نو څرګنديږي چه (مينځل) نسبت ووينځلو ته اصل او مرجح دی چه بايد په ليکلو کښې همدغه يو شکل او صورت غوره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سندره: د دی لغت اصل او ریشه په سانسکرت کښې پیدا کولی شو او پوهېږو چه دا کلمه د دوو جزو څخه مرکبه ده ځکه چه په سانسکرت کښې (ناو) اواز ته وائي او (سو) هم د (خوش) په معنی دی چه له بلی کلمی سره د اختصار په ډول یو ځای کېږی او په سانسکرت کښې ئې په همدغه ترکیبی ډول مثالونه مومو لکه (سناد) چه خوش اواز ته ویل کېږی او (سکندهه) د خوشبو معنی لری چه په دواړو کلمو کښې له (سو) څخه یوازی (س) اخستل شوی او (کندهه) سره یوځای شویدی.

نو سندره هم د دی لامله چه په ښه اواز ویل کېږی او یوه خوږه نغمه وی د لفظ او معنی په اعتبار له (سناد) سره تناسب او اشتقاقی رابطه لري.

چرګکې: د نغری غاړی او ماحول ته پښتانه (چرګکې) وائي، ښائي چه دا لغت له (چرګکې) اخستل شوی ځکه چه په ژمی کښې اکثر ځایونه خلق د نغری شاوخوا ته د خبرو اترو دپاره راټولېږی او د نغری غاړه په حقیقت کښې د چرګکې ځای وی.

غږ: دا لغت په پښتو کښې معروف او مشهور دی چه په فارسی ئی (صدا) بولی مګر څومره چه په فارسی کښې (صدا) عمومیت لری او د هر شی اواز ته ویل کېږی غږ هغومره عمومیت نلری او د انسان په آواز پوري ډېر اختصاص لری. دی لغت د نورو لغتو په جوړیدو او پیدا کیدو کښې ډېره برخه اخستېده او څو لغتونه ورڅخه جوړشویدی یعنی له یوی خوا ترینه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی لکه چه د پښتو اکثر مصدرونه له همدغسې کلماتو څخه جوړېږی له بل خوا ورځنی د (غوږ) لغت جوړ شوی چه د (غږ) اورېدلو اله ده او ټینګ تعلق ورسره لري.

څنګه چه له (غږ) څخه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی همدارنګه له (غوږ) څنی هم د (نغوږل) مصدر پیدا شوی چه د نن ورځی په محاوره کښې نشته مګر په پخوانیو کتابو کښې له خپلو مشتقاتو سره لیدل کېږی.

اومږی: هغه تار چه سست او بی تاوه وی (اومږی) ورته وائي لکه چه ټینګ او تاو کړی تار ته (مزی) ویل کېږی او یوه قوی او غښتلی سړی ته هم مزی وایه شی لکه چه بی قوته شی ته اومږی وائی او یوه داسی غږی ته چه حس او حرکت پکښې نه وی مړیږ ویل کېږی نو ویلی شو چه یا (اومږی) له مږی څخه جوړ شوی او یا (مږی) له اومږی څخه د نحت په اثر کښې پیدا شویدی.

پرتوګانړ: په اصل کښې د پرتوګ وانړ چه (وانړ) او (وانړکی) د پړی په معنی دی او له پرتوګ سره په اضافی ډول مرکب شوی او اختصار پکښې راغلی دی- وروسته بیا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینی تلفظونو کښې (ګ) په (غ) بدل شوی او (پرتوغانې) شویدی مګر لمړی تلفظ اصل او مرجح دی.

زمکه: د دې لغت په عوض په فارسی کښې (زمین) او په سانسکرت کښې (جما) ویل کیږی. د فارسی نوم په تحلیل کښې ئې د ژبې پوهان وائي چه (زم) د یخنۍ او سردی په معنی دی چه (زمستان) هم ورځنې ماخوذ دی نو د دی لامله چه د زمکی جرم او مخ سوړ دی نو زمین ورته وویل شوه.

د سانسکرت نوم په تحلیل کښې ئې هم وائي چه (جما) له (جنم) څخه مشتق دی او جنم د پیدایش په معنی دی نو هر کله چه زمکه د ټول مخلوق د پیدایش ځای دی نو (جما) ورته وویل شوه.

په پښتو کښې (زمکه) هم دغه لمړی تاویل ښه قبلوی او ویلی شو چه په پښتو هم یخ موسم ته (زمی) وائی لکه چه په فارسی ئې زمستان بولې نو زمکه په همدغه اعتبار چه یوه سره کره ده په دغه نامه بلل شویده.

که ډېته وګورو چه زمکه د ژوند او زرغونېدو ځای دی ښائی چه له دی دوو لغتو سره ئی هم څه اشتقاقی ریشه پیدا کړو.

زمکه له زیم سره هم په لفظ کښې نزدېمعلومېږی نو کیدی شی چه زمکی ته پدی لحاظ چه اوبه او زیم ورځنی پیدا کیږی زمکه ویل شوی دی.

غل: دا لغت هم له ډېرو لغاتو سره لفظی او معنوی مناسبت او اشتقاقی علاقه لری یعنی غل، غلیم، غلول، غالی، غبل، چه په فارسی ئی (دغل) بولې د یوی کورنۍ لغتونه دی بلکه غلی او غلی کېدل هم له همدغی خانګی څخه دي.

خوله: خوړل او خواړه له (خولې) سره لفظی او معنوی تناسب او اشتقاقی علاقه لري.

څبل: څوبل، څبل او څوبلول هم یو له بله جوړ شویدی.

کسل: لکه چه (کَسَیٌ) او (کسل) یو له بله جوړ شویدی او (کتل) هم ورته نزدی معلومېږی همدارنګه لېدل او لېمه هم یو له بله ماخوذ ښکاره کیږی.

تله: تلل او تول هم له تلی سره لفظاً د معنی قرابت لري.

مېلمه: په سانسکرت کښې (مهمان) د تعظیم معنی لری او (مها) هم معظم او مشر ته ویل کیږی نو هر کله چه مېلمه هم د عزت خاوند وی او هر څوك ئی تعظیم کوی هغه هم په دغه نامه وبلل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو کښې مېلمه چه جمع ئې (مېلمانه) راځي له (مهمان) سره پوره قرابت لري او ويلی شو چه مېلمه هم په اصل کښې (مېلمان) و، او وروسته ورځنی الف او نون لوېدلی او مېلمه شوېدی- د دی دواړو تورو د لويدلو ډېر مثالونه هم په ژبه کښې شته او زيات شواهد لري د دې کلمی مونث چه (مېلمنه) راځي هغه هم د دې خبرې اثبات او تائيد کوی چه (مېلمه) په اصل کښې نون درلود او وروسته ورځنی لويدلی دی، که نه هيڅکله داسی نه کېږی چه مذکر کښې نون نه وی او په مونث کښې زيات شي.

لومه: په سانسکرت کښې (لوم) د بدن و ېښتانو ته وائی چه د پښتو لومه ورسره لغوي قرابت لري.

مشر: دا کلمه له (مها) او (مه) سره لغوی قرابت لری چه لمړی کلمه په سانسکرت کښې او دوهمه په فارسی کښې د لوی او بزرګ معنی لري.

کشر: په سانسکرت کښې (کشا) د خاشاك په معنی دی او په فارسی کښې (که) واړه ته ويل کېږی.

ورېشل: چه رېشل هم ويل کېږی د سانسکرت له (رشمی) سره چه تاروته ويل کېږی نږدی ښکاری- په پښتو کښې (رشمه) هم هغه مئين پړی ته وائی چه له تارو څخه جوړ شوی وی.

تنسته: په سانسکرت کښې تارو ته (تان) هم وائی چه د فارسی (تنيدن) او د پښتو (تنسته) ورسره اشتقاقی رابطه لري.

کلی، کلا، کور: دا دری واړه لغتونه يو له بله جوړ شوی او اشتقاقی علاقه لری، که څوك (کلا) له (قلعه) څخه مضغن بولی هغه به کلی او کور ته ملتفت نه وی.

سمسور: په پښتو کښی سمسور اوس د سر سبز او خرم و شاداب معنی لری او هر تازه باغ ته سمسور ويل کېږی مګر ښائی چه په اصل کښې به د ګلو سره چمن او ګلزار ته ويل کېده لکه چه په اشعارو کښې هم دا لغت د ګلو باغ سره زيات استعمال شويدی لکه:

باغ د ګلو به سمسور وی موږ به نه يو | د بلبلو به پری شور وی موږ به نه يو
ګله به هله ورته وکړم | چه سمسور باغ دی نورو نه نيسی ګلونه

وروسته په دغه معنی کښې تغير او تحول راغلی او د سرسبزی معنی ئی پيدا کړېده د دې خبرې تائيد او تصديق دا هم کوی چه په سانسکرت کښې (سمن) مطلق ګل ته وائي او په فارسی کښې يوه مخصوص ګل ته ويل کېږی نو کېدی شی چه سمسور له (سم) چه د سمن مخفف دی او (سور) څخه مرکب شوی وی او اصلی معنی ئی سور ګلزار وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون: چه د تېرې ورځې په معنی دی او کله د مطلق تېر او ګذشته په معنی راځي لکه پرون شپه، پرون ورځ، پروسکال- په سانسکرت او فارسی کښې هم نبلې او رېشې لري ځکه چه په سانسکرت کښې (پر) او په فارسی کښې (پارینه) د تېر او ګذشته معنی لری او (پار) هم په فارسی کښې تېر کال ته وائي.

اوره: اوريا، اورېدل او (اوره) يو له بله ماخوذ او مشتق دی.

مړاوی: له مړاوبی څخه مخفف دی.

مری: دا لغت په پښتو کښې دوه معنی لری يعنی هم ستونی او توتکی ته وائی او هم هغه شی ته ويل کېږی چه په فارسی ئی (موره) بولی او يوه مخصوص قسم ته ئې (مرواريد) هم وائی چه په پښتو ئی مرغلره بولي.

دا لغت له (موری) سره هم اشتقاقی علاقه لری چه په پښتو، فارسی او سانسکرت دری واړه ژبو کښې د اوبو تېرېدلو ځای ته وائی.

سوی: دا لغت په پښتو او فارسی دواړو کښې ظاهری قوارې او سر و صورت ته ويل کېږی چه وائي فلانکی ښه سوی لری او مراد ورځنی دغه ظاهري وضعيت او نمود وی.

په سانسکرت کښې (سويد) چه له (سوی) سره ډېر قرابت لری د خوی په معنی دی بلکه خوی له همدغي کلمې ماخوذ دی ځکه چه دا راز ډېرې کلمې شته چه په سانسکرت کښې په (س) او په پښتو او فارسی کښې په (خ) ويل کېږی لکه خسر چه په سانسکرت کښې (سوسر، شوسر) ويل کېږی يا لکه خور او خواهر چه په سانسکرت کښې ورته(سوسری) وائي نو ويلی شو چه سوی په اصل کښې د خوی په معنی و چه وروسته ئې معنوی تحول کړی او د ظاهري قوارې مفهوم ئی پيدا کړيدی.

همدارنګه خوی د پښتو او فارسی مشترك لغت دی چه په سانسکرت کښې هم ريشه لری.

کونډه: هغه ښځه چه مېړه ئی مړ وی کونډه ئې بولي- د دې لغت د معنی په تحليل کښې دوه نظريې د سړی فکر ته راځی چه هغه دواړه د (کونډ) د کلمی څخه ناشی دی ځکه چه کونډ په پښتو کښې برسېره پدې چه د (کونډی) د کلمی مذکر صورت دی دوه نوری معنا هم لری يعنی د غره سر او جګې خوکی ته چه ونی او بوټی نلري او بيخی وچه او سپېره وی هم کونډه ويل کېږی او بی ښکرو حيوان هم کونډ او کونډی بولی، له لمړی معنی څخه معلومېږی چه کونډه د دی لامله په دغه نامه ياده شوېده چه دا هم د مېړه دنه والي په سبب وچه وی او د زېږېدو او انتاج هيله ورځنې نشي کېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه معنی سږی ته دا القا کوی چه په پښتو کښې لکه چه بی ښکرو حیوان او بی ښاخونو ونی ته کونډ او کونډی ویل کیږی، خوار او عاجز سړي ته هم کونډ وائي ځکه چه په پښتو او فارسی دواړو ژبو کښې ښکر د قوت معنی افاده کوی لکه چه وائی فلانکی ښکر لری یائی ښکرونه ورمات کړه، که ئې له بزرګۍ ښکر شنه شی هم به دا کار ونکړی- نو هر کله چه کونډه هم په کلی او کور کښې عموماً خواره او عاجزه وی نو کونډه ورته وویل شوه.

سور: یوه مخصوص رنګ ته وائی چه په سانسکرت کښې ئی (شون) بولي- څوك چه د تورو له ابدال سره اشنا وی او پدی باب کښې څه مطالعات لری هغه به دا خبره په آسانۍ ومنی چه شون او سور یو له بله جوړ شویدی او پوره قرابت لری ځکه چه (س، ش) او همدارنګه (ر، ن) هر وخت یو په بل بدلیږی او ډیر مثالونه لری لکه: شته، سته- رنګړی، ننګړی- او داسی نور...

کارګه: په سانسکرت کښې (کاګ) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئی کارغه او کارګه لری.

بېره: چه ځینی پښتانه ویره هم وائي په سانسکرت کښې (بهی) او په فارسی کښې (بیم) همدغه معنی لری او په ریشه کښې سره شریك دي.

ورندار: د ورو ښځی ته پښتانه ورندار وائي چه له ورور او (ندار) څخه مرکب لفظ دی مګر څه تخفیف او نحت پکښې شویدی لمړی جز خو معلوم دی او تفصیل ته هیڅ حاجت نلری- دوهم جز ئی په ترکیبی ډول په (تندار) کښې هم شته چه د تره ښځې ته وائي او له تره او (ندار) څخه ئې ترکیب موندلی دی.

نو ویلی شو چه (ندار) د ښځی په معنی دی او د سانسکرت له (ناری) سره چه هغه هم همدغه معنی لری لفظی او معنوی قرابت لری.

هغومره: همدغه راز څومره، دومره، له دوو جزو څخه مرکب لغتونه دي چه یو جزئی (مره) او بل جزئی (هغه، څو، دا) دی ځکه چه (مره) د اندازی معنی افاده کوی او د دي بل جز له یو ځای کیدو سره د (آنقدر، چقدر، اینقدر) معنی پیدا کوی.

هومره هم له هغومره او هماغومره څخه مخفف دی او ترکیبی لغت بلل کیږی.

همدارنګه هغسی، داسی یا هسی هم لکه هغومره، دومره او هومره ترکیبی وضعیت لري.

بخره: په فارسی او ژند کښې (بخش) د بخری معنی لري او په لفظ کښې هم ډیر سره نژدی دی، د دغی مشترکی ریشې په لحاظ ویلی شو چه (بخره) اصلی صورت او (برخه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

محرف صورت معلومېږی، د همدی لامله په زړو آثارو او دیوانو کښې عموماً بخره لیکل شوېده.

نیمګړی: له نیم کړی څخه جوړ شوی او کاف په ګاف بدل شویدی.

یوازې:- له یو وزری څخه مخفف دی.

ونج: د ځای معنی لری لکه چه (ګرونج) د ګرېو اېښودلو ځای ته وائې او داسی هم ویل کېږی چه ستا په ونج کښې مې روپۍ ورکړی یعنی ستا په ځای مې روپۍ ورکړې- نو که څوك ئې د عوض په معنی ترجمه کوی سهوه به وي.

روغبړ: چه د هر کلی معنی لری له (روغ اوسی او بړ بړ راشی) څخه د نحت په ډول جوړ شوی او له کلامه کلمه پیدا شوېده لکه چه د (هرکلی) کلمه له (هر کله راشی) څخه مخففه ده.

مړوند: د لاس بند ته ویل کېږی چه له (مټ) او (وند) څخه مرکب دی- وند په پښتو کښې د بند معنی لری لکه چه د غړوندی په بحث کښې پرې خبرې وشوې- مت هم د پښتو معروف لغت دی څوك چه د تورو او حروفو په ابدال کښې مطالعه لري هغه به دا ومني چه (ټ، ړ) ډېر ځله یو په بل بدلېږی لکه غړی او غټی یا داسی نور نو کېدی شی چه مړوند له مټ وند څخه جوړ شی.

لالی: وار د واره د سړي فکر ته دا راځی چه (لالی) به له لعل څخه جوړ شوی او د دې لامله چه لعل یو ښایسته شی دی په پښتو کښې د معشوق او محبوب دپاره استعمال شویدی مګر زما په ګمان لالی له (ګلالی) څخه د نحت په ډول پیدا شوی دی او له لعل څخه نه دی ماخوذ. ځکه چه یو خو د لفظ په لحاظ (لالی) ګلالی ته نزدی دی او بل دا چه ګل نسبت لعل ته زیات عمومیت لری او هر څوك ئې له ښایست نه ډېر متاثر کېږی نو له دغسې کلمی نه یوه کلمه جوړول قوی احتمال لري.

ادیره: یا هدیره چه د مقبرې معنی لري ځینی کسان ئې له (هډایری) څخه ماخوذ بولی او وائې چه مقبری ته په همدغه لحاظ چه هډونه پکښې ایری خاوری کېږی هدیره بلل کېږی ځینې نور وائې چه هدیره د عربی له (حضیری) څخه جوړه شویده او د مغناتو له جملی څخه ده.

زما په ګمان هدیره یا ادیره په اصل کښې (هادېره) وه چه (ها) د (هاغه) مخفف دی لکه چه اوس هم په ځینو محاورو کښې هاسړی د هاغه سړی یا د هغه سړی په معنی دی او د بعیدی اشارې کار ورکوی- ډېره هم په پښتو کښې د توقف او اوسېدو ځای ته وائې او د پښتو له مشهورو لغاتو څخه ده نو کېدی شی چه د دغې ډېری په مقابل کښې چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ د ژوند په حال کښې پکښې اوسېږو مقبرې ته (هادېره) ویل شوی چه پس له مړینې ورځو او د یوی ډېرې مثال پیدا کوي.

ځپوتې: بنائې چه په اصل کښې به سرپوتې وه ځکه چه ځپوتې هغه واړه ټیکرې ته وائې چه ایله سرپټوی او پوره ټیکرې نه وی نو کېدی شي چه سرپوتې ځپوتې شوی وی او یو بسیط رنګ ئې پیدا کړی وي.

ځوك چه په پښتو کښې لغوي مطالعه لري او لغاتو ته ښه ځیر شوی وی هغه به یقین وکړی چه د پښتو په لغاتو کښې د ترکیب و اشتقاق یوه قوی سلسله شته چه یو لغت له بل سره تړې او د هر لغت اصل او اساس په یوه ځلانده رڼا کښې ښئیی- مګر هر کله چه دغه بحث لږ څه نوی دی او دغه رڼا هم لږ څه سترګې بربښوی نو زه په ځینو لغاتو کښې خپل نظریات لا ښه نشم ښکاره کولی یعنی هغه څه چه د زړه د اشراق په رڼا کښې ئې وینم مګر د استدلال په رڼا کښې ئې نورو ته نشم ښودلی بل وخت ته ئې پرېږدم.

د مثال په ډول وایم چه ماته ځینې غټ غټ مصادر له یوه لغت څخه ماخوذ ښکاری لکه لورول او لورینه چه زما په ګمان د لور له کلمې نه پیدا شویدی ځکه چه د لورینې یو لوی مظهر دیوی مور دپاره خپله لور ده نو کېدی شي چه دغه مصدر د لور له لفظ څخه ریشه اخستې وی- همدارنګه احتمال لری چه (پېرزوینه) د (زوی) له کلمې اخستل شوی وی خو د دی لامله چه دغه راز بحثونه لا ځینې کسانو ته بدعت ښکاري او په ښه سترګه ورته نه ګوري زه ورپوری نور نه نښلم او محض د دی دپاره چه په نورو ژبو کښې هم د دغه راز تاویلاتو او نظریاتو امثال وښیم د جرجي زیدان له فلسفة اللغویه څخه د ده ځینې نظریات د ځینې عربی لغاتو په باب کښې رانقلوم چه دغه بحث څه علمی اعتبار پیدا کړي.

دا نوموړی او مشهور عالم عقیده لری او په خپل کتاب کښې ئې پوره ثابتوی چه د عربی اوړده کلمات لکه څلور حرفي، پنځه حرفي، شپږ حرفي یا داسی نور ارومرو له دری حرفي بلکه دوه حرفي کلمو څخه جوړ شویدي- دی ډېر دری حرفي کلمات لکه ځینې ادات له دوو جزو څخه مرکب ګڼي او وائي (بین) چه د ظرفیت کلمه ده له (با) حرف جر او (این) ظرف مکان څخه مرکبه ده همدارنګه (عند) له (عن) او (ید) څخه مرکب بولي.

کوم ادات او روابط چه په عربي کښې شته لکه حروف جاره یا داسی نور دا هم د ځینې کلماتو مخففات بولی او وائي چه دا ټول د نحت په اثر کښې له مستقلو کلماتو څخه جوړ شویدی لکه چه (با) د ظرفیت په معنی له (بیت) څخه مخفف دی ځکه چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیت په سریانی ژبه کښې د (بین) او (فی) معنی ورکوی یعنی ددې په ځای چه (بین القبور) یا (فی القبور) ووائی (بیت القبور) وائي- په کلدانی ژبه کښې (بی) همدغه معنی لری چه په سریانی کښې ئې (بیت) او په عربي کښې ئې یوازی (با) یا (فی) لری نو معلومیږی چه له (بیت) څخه (بی) او له (بی) څخه یوازی (با) پیدا شوې ده.

همدغه شان یوازی لام چه له حروف جاره ؤ څخه دی له (الی) او (الیة) څخه چه د جهت او ناحیې معنی لری مخفف ګڼی او وائي چه ادات او حروف معانی د مستقلو الفاظو بقایا دي چه په مرور د زمان ئې دغه صورت پیدا کړیدی.

که سړی تتبع او لټون وکړي په نورو ژبو کښې هم دغه راز روابط پیدا کولی شی چه د مستقلو کلماتو بقایا (پاته شونی) معلومیږی لکه د فارسی (در) چه له (درون) څخه مخفف دی او اوس هم در او درون دواړه ویل کیږی لکه: محتسب را درون خانه چه کار.

غرض دا دی چه دغه کلمات او الفاظ چه مونږ پرې ګرځیږو په اصل کښې له خو محدودو اصلونو څخه د لفظی او معنوی تغیر او تحول په اثر کښې پیدا شویدي او یوه اشتقاقی لاره ئې طی کړېده یعنی ځینې کلماتو د استعاری له لاری بلی معنی ته انتقال کړی او معنوی تحول پکښې راغلی دی او ځینې نورو د نحت او قلب یا ابدال په اثر کښې نوی صورتونه او آهنګونه پیدا کړیدي لکه چه زمخشری وائي د قسم په تورو کښې اصلی توری (ب) ده چه وروسته په (و) او بیا په (ت) بدل شوی دی او د یوی معنی دپاره دری صورتونه پیدا شوه- د استعاری له لاری هم یو لغت د معنی په لحاظ ډیر ځایونه نیسی او د خو لغتونو کار ورکوی.

شهر په عربی کښې اصلاً د سپوږمۍ په معنی و لکه چه په سریانۍ کښې (سهر) هم همدغه معنی لری، وروسته قمری میاشتی چه د سپوږمۍ په اعتبار یو له بلې بېلیږی په دغه نامه وبلل شوې او پس له هغه شمسی میاشتو ته هم شهور وویل شوه.

همدارنګه (نبی^ص^) چه پیغمبر ته وائی او د قاموسو خاوندان ئی (نبأ) یا (تنبأ) څخه ماخوذ او مشتق ګڼي چه د خبرولو معنی پکښې پرته ده په اصل کښې یوه پخوانۍ مصری کلمه ده چه له (نب) او (ی) څخه مرکبه ده او د کاله یا کورنۍ مشر ته ویل کېده نو یهودیانو هم دا کلمه واخستله او په لمړی وخت کښې ئی خپلو نیکو او پلرو ته غوره کړه مګر وروسته ئې د انبیاً دپاره خاصه کړه او تخصیص ئې ورکړه.

پخوا تر دې یهودیانو پیغمبر ته (رائی) ویل چه د (بینندۀ غیب) معنی لری.

په هره ژبه کښې الفاظ او کلمات همدغه راز آووښتی را اووښتی دی او سل رازه تغیر و تحول کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدغه بدلون او اووښتو په اثر کښې له يوې ژبې څو ښاخونه او له يوه ښاخه څو ځانګې بېلې شويدي چه اوس په بېلو بېلو نومونو يادېږی او د ارتقا او تکامل په لحاظ يو له بله ښکاره فرقونه او ځانته ځانته خصوصيات لری.

د دی دپاره چه د ژبو عمومی وضعيت لږ څه رڼا شی په روستی بحث کښې ورباندې د اختصار په ډول غږېږو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبو عمومی ویش

د دنیا مهمي ژبي په دري لويو او مهمو برخو بېلېږي چه هره برخه يو لوى اصل بلل کيږي او ځانته څانګي لري چه دلته د يوى مختصري نقشي په رڼا کښي ښودل کيږي.

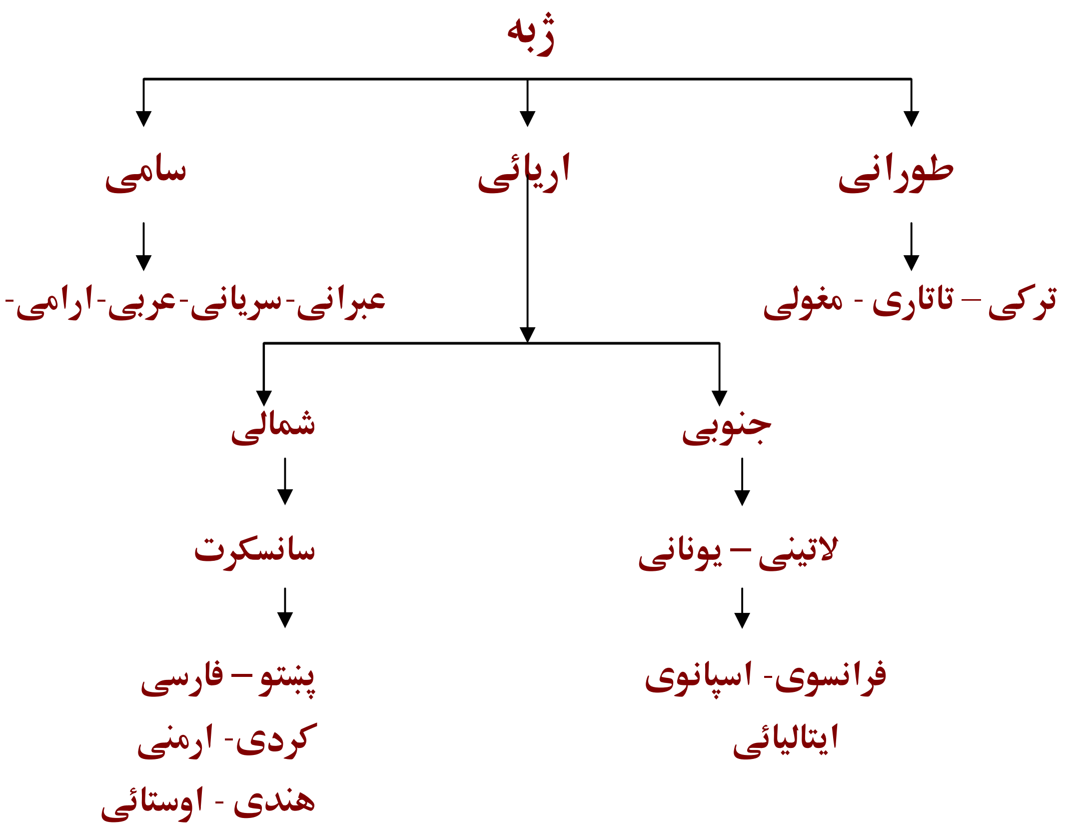

دا پورتنی ویش او تقسیم د ټولو محققینو په نزد په همدغه یو راز نه دی یعني د ځینې ژبو په باب کښې څه اختلاف نظر شته او پدې باب کښې چه پښتو لکه فارسي او هندی د سانسکرت یوه څانګه ده پښتانه پوهان نور نظریات لري. یعنی دانشي منلی چه پښتو هم د سانسکرت هغه راز څانګه ده لکه فارسي چه ده، ځکه دا دواړه ژبی له سانسکرت سره یو راز شباهت او یو ډول خپلوی نلری، لکه چه د مخه د پښتو او سانسکرت په بحث کښې هم څه اشاره ورته وشوه چه د ځینی عمومی او مشترکو صفاتو په لحاظ مونږ پښتو او سانسکرت لکه دوه لوی ښاخونه او فارسي لکه یوه څانګه بللی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ مطلب له دې نقشې څخه يوازې هغه عمومي رڼا ده چه د ژبو لرې او نژدې قرابتونه په کُلي او اجمالي ډول ښئي.

که مونږ د ژبو په شاوخوا کښې تحقيق او پلټنه شروع کړو راته به څرګنده شی چه هره ژبه له بلې سره د خپل قرابت په اندازه لږ او ډېر نژديوالی او خپلوی لري يعنې يوه اريائی ژبه هم له يوی سامی ژبې سره په ځينو لغاتو کښې لږ لږ قرابت ښئی مګر په هغه اندازه نه چه اريائی ژبې ئې پخپل مينځکښې لري ځکه چه د دوی خپلوی پخپل کور کښې زياته او ټينګه ده.

وګورئ! د لاتينی ژبی (اِس) د سانسکرت (اَس) د فارسی (است) د پښتو (سته) چه ټول په يوه معنی دی يو له بله خورمره قرابت لري مګر دا قرابت په يوه سامی ژبه کښې لږېږی او دغه ريشه په عربی کښې يوازی په مغنی صورت مومو يعنی تنها په (ليس) کښې چه (لا) نافيه ده (ايس) د وجود په معنی ګورو او په نورو ځايو کښې ئی څه پته نشته.

همدارنګه د لاتينی (مټر) د يونانی (ميتر) د سانسکرت (ماتری) د پښتو (مور) د فارسی (مادر) د انګليسی (مدر) چه ټول يوه معنی لري په اشتقاقی ريشه کښې نسبت د عربی (ام) د چينی (مو) او د قبطی ژبی (ماو) ته زيات قرابت لري.

ژبې د تعبير او افادی په لحاظ دوه ډوله دي چه مترقی او غير مترقي ئې بولي يعني هغه ژبې چه مطالب پکښې ادا کيږي او د انسان ډېر احتياجات رفع کوي هغې ته مترقی وائي او هغه بله غير مترقی بلل کيږي، مترقی ژبې بيا د تعريف او اشتقاق د قابليت په لحاظ دوه رازه دي چه متعرفه او غير متعرفه ئې بولي.

متعرفه ژبې هغه دي چه تعريف او د کلماتو تغير د الحاق او ادراج په صورت پخپله اصل کلمه کښې قبلوي او په دوو لويو ښاخونو بيلېږی چه اريائی او سامی ئې بولي.

غير متعرفه ژبې هغه دي چه په اصل بنا يعنې په نفس کلمه کښې تغير نه قبلوي او اشتقاق ئې د اداتو په الحاق اونښلولو صورت مومي لکه چه په ترکي ژبه کښې (ياز) کتابت او ليکلو ته وائي او ماضیئې د (دی) په نښلولو جوړېږی يعنی (يازدی)ويل کيږي- که چيری له دغی ماضی څخه بعيده ماضی جوړوی نو يوبل دی ورسره يوځای کوی او (يازيدی) وائی چه (يازدی) د وليکه معنی لري او (يازيدی) د ليکلی و په معنی راځي. کله چه جمع ورځنې جوړوی نو د جمع ادات (لر) ورباندی زياتوی او (يازيدی لر) وائي او که غواړي چه نفی پری داخله کړي نو د نفی ادات (م) د اصل کلمې او د ملحقاتو په مينځکښې راوړی (يازمديلر) وائي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومی ژبی چه له ترقۍ څخه لرې لوېدلي دي هلته ادات او د ارتباط حروف هم لږ دي او همدغه سبب دی چه په ځینې ځایو کښې ددې په ځای چه ووائی سړی ئې په لږکی وواژه- داسی وائي سړی ئي وواژه او لږکی ئې استعمال کړ یعنې د (په) په ځای یوه جمله استعمالوي.

د سامی ژبو یو واضح صفت دا دی چه د حرکاتو په تغیر د لغت معنی هم تغیر خوري او بله معنی پیدا کوی لکه (قَتَل، قُتِل، قَتلٌ) چه لمړی معلوم فعل دوهم مجهول فعل او دریم مصدر دی.

مګر بې د حرکاتو له تغیره بل فرق نلري او که حرکات لږ څخه اوږده شی نورې معناګانې هم پیدا کوي لکه (قاتل، قتول، قتیل) یا داسی نور ...

سامی او آریائی ژبې په دې یوه صفت کښې اشتراك لری چه دواړه د الحاق صورت د اشتقاق قابلیت لري مګر د سامی ژبو امتیاز دا دی چه د اشتقاق مهمه برخه ئې د حرکاتو په تغیر صورت مومي او هغه ادات چه مستقله معنی لری، هغه په یوی کلمې پورې نه نښلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبو عمومی تاریخ

د ژبو تاریخ په دوو دورو باندې وېشل کېږی چه یو ې دورې ته تقلیدي او بلې ته نطقی دوره وائي.

په تقلیدی دوره کښې انسان له خپلو مقاصدو او اغراضو څخه د تقلید په ډول تعبیر کاوه یعنی که کله به ئې غوښته چه له یوې شبح څخه تعبیر وکړي نو د هغی صفات او وضعیت به ئې د تمثیل او تصویر په ډول ښکاره کول او په دغه راز به ئې نور پوهول. په دغه دوره کښې ژبې د طبعي اصواتو او اشاراتو څخه عبارت وه، او الفاظو یو بسیط وضعیت درلود چه د اسم او فعل و حرف فرق پکښې نه کېده. اشتقاق او تعریف هم نه وه لکه چه اوس هم ځینې ژبې دغه حال ته نزدې دي او په ځینو ځایو کښې لکه استرالیا او جنوبی امریکا بعضې خلق له خپل ټولو اغراضو تعبیر نشی کولی او له اشارتونو کار اخلی د همدې لامله د شپې له مخې یعنی په تیاره کښې د دوی مفاهمه نسبت ورځې ته تفاوت پیدا کوی. په اعدادو کښې هم د یوه او دوو دپاره کلمات لري او نور عددی الفاظ وروسره نشته یعنې یوه ته (نتات) او دوو ته (نایس) وائي نو که وغواړی چه دریم عدد هم افاده کړی یو او دوه سره جمع کوی (نایس نتات) وائی چه تحت اللفظ ترجمه ئی دوه او یو، راځی. همدارنګه د څلورو په ځای (نایس نایس) وائې او د پنځو په ځای (نایس نایس نتات) ویل کېږی چه (دوه دوه یو) ئې تحت اللفظ ترجمه ده ...

د ځینې معنا ګانو دپاره چه الفاظ نلری صلابت د تیرې په کلمه ئی افاده کوی او په دغه ډول خپل مطالب افاده کوی.

نطقی دوره:

په دې دوره کښې لغاتو لفظی تحول قبول کړی دی او د قلب و ابدال او نحت په اثر کښې ژبه له تقلیدی اصواتو مستقلو الفاظو ته را نقل شوېده مګر ادات او حروف او اشتقاقی صیغې پکښې نه وې او د اسم و فعل و حرف فرق پکښې هم نه کېده بلکه د قرینې په اعتبار یولفظ کله داسم، کله د فعل او کله د ادات په ډول استعمالېده. وروسته چه لغاتو په دوهمه درجه ارتقا وکړه نو د اسم او فعل په مینځکښې تمیز وشو مګر ادات او روابط لانه و پیدا شوي او نه اشتقاقی صیغې جوړی شوی وې، نو د اداتو او حروفو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای په مستقل کلمات ویل کېده لکه چه چینییان اوس هم د حرف جر (فی) معنی د وسط او مینځ په کلمه افاده کوي یعنې د دې په ځای چه په کور کښې ووائی د کور د مینځ وائی او کله لا د یوه ادات په ځای یوه جمله هم استعمالوی لکه چه د مخه ئې یو مثال وښودل شو.

په دریمه درجه کښې چه لغاتو د ترقۍ بله مرحله طی کړه نو له الفاظو څخه حروف او ادات پیدا شوه او له اسماٴ او افعالو څخه حروف وزېږېدل خو سره له دې په افعالو کښې د جنس او عدد فرق نه کېده لکه چه اوس هم په پخوانیو مصری لغاتو (هیروګلیف) کښې د جنس او عدد تمیز نشته او هغه ادات چه په اریائی او سامی ژبو کښې شته په مصری ژبه کښې نشته.

په څلورمه مرحله کښې د جنس تمیز (مذکر، مونث) او عدد تمیز سره له اشتقاقه په ژبو کښې پیدا شو او وروسته تر دغې مرحلې په بله دوره کښې اعرابی تمیز په ژبو کښې ښکاره شو چه د کلمی د احوال له تغیر سره تغیر مومي لکه چه په عربی، یونانی، لاتینی او آلمانی ژبو کښې ئې وینو او په پښتو کښې هم لږو ډېر لیدل کېږي.

څنګه چه جرجی زیدان د ژبو او لغاتو په باب کښې خپله نظریه ښکاره کوي وائي چه د جنس تمیز یعنې تذکیر او تانیث په ژبه کښې یو حادث شی دی او د عدد تمیز هم حادث دی، د همدی لامله تذکیر او تانیث په ژبو کښې تفاوت لري یعنې په ځینو ژبو کښې ډېر او په ځینو کښې بیخی نه وي.

د ماضی او مضارع په اشتقاق کښې هم وائي چه یو لغت په لمړی وخت کښې له ماضیت او مضارع والی څخه خالی و، یعنی (ذهب) چه اوس ماضی بلل کېږی پخوائی د مطلق ذهاب معنی لرله او د زماني مفهوم پکښې نه و پروت نو که چېرې به ویونکی غوښته چه دغه ذهاب (تلل) په تېر وخت کښې وښئ اول به ئې (ذهب) ویلی او وروسته به ئی ضمیر راووړ یعنی (ذهب انت) به ئې ویلی او که به ئې مستقبل وخت په نظر کښې و، نو (انت ذهب) به ئې ویل یعنی د کلماتو د تقدیم او تاخیر په ذریعه به ئې ماضی او استقبال ته اشاره کوله، وروسته ورو رو د نحت په اثر کښې ضمایرو خپل ځینې اجزا وغورځول او یوازی (ت) پاته شوه چه (ذهبت) او (تذهیب) ورځنی جوړ شوه.

پدې ټولو خبرو کښې مطلب دا دی چه هرې ژبې د هغه تغیر او تحول په اثر کښې چه د ارتقا او تکامل په لاره کښې ارو مرو پېښېدونکی دی خپله ذخیره زیاته کړېده او هره ژبه د خپل موجوده وضعیت په رڼا کښې پېژندل کېږی چه د ارتقا څومره مراحل ئې طی کړېدی او د تکامل کومې دورې ته رسېدلی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم لغات چه مونږ اوس پرې کړېږو تر اوسه ئې ډېر رنګونه پيدا کړی او راز راز تحولات پکښې راغلی دی.
لکه چه په يوه باغ کښې د ځينې بوټو او ونو څخه نور نيالګي پيدا کېږی او هغه بيا نوی نيلی هرې خواته ځغلوی همدارنګه لغات هم دی چه د ترکيب او اشتقاق په اثر کښی خپل تعداد زياتوی او وخت په وخت ډېرېږي.
په يوه ژبه کښې که ځينې نوو کلماتو ته احتياج پيدا شي نو له هماغه کلماتو څخه جوړېږي چه په ژبه کښې وی او خلق ئې وائې.
کوم وخت چه په مکسيکو کښی لمړی ځل بېړی ولیدل شوه نو وار دواره ئې ورته (اکالی) وويل او دغه نوی شی ئې په دغه نامه وباله چه د اوبو کور ئې ترجمه ده يعنی د دغه شی له ليدو سره سم د خلقو ذهن ته دا راغله چه دا يوه کور دی چه په اوبو کښی سړی پکښی اوسيدلی شي.
په پښتو کښی چه ورته (بېړی) وائي ښائي چه پښتانه ئې د ليدو په وخت کښې د ماښو ګانو وضعيت ته متوجه شوی وی چه هغوی د بېړی چلولو په وخت کښی ډېره بيړه او جديت کوي چه بيړی ژر راواوزی او اوبه ئې ډېر ښکته يونسي.
په ځينې ژبو کښې غشی ته د ليندی ځوی وائي. ځينی خلق چه په قهر او غضب شي نو وائي چه په سينه کښې مې هډوکی را جګ شو لکه مونږ چه وايو په سترګو مې ورته توره شپه شوه. غونی مې زيږه شوه يا داسی نور ... او غرض مو د قهر او غضب حکايت وي نو ويلی شو چه په هر ځای او هره ژبه کښې د تعبير او افادی ډولونه بيل دي چه د هغوی په حياتی او عقلانی خصوصياتو پورې اړه لری او د لغاتو پيدايښت هم له دغه تاثير لاندې وي، همدغه د تعبير او افادې بېلوالی او بل راز والی دی چه په هره ژبه کښې سړی ځينې خصوصيات وينې چه هغه د يوې ژبې سبك له بلې ژبې څخه بېلوی او د ژبو مميزه صفات ئې بولي.
مونږ د يوې ژبې لغتونه په بله ژبه ترجمه کوو مګر دا ترجمه عيناً هماغه کيف نلری او نه پکښې هغه ادبي او انشائی رنګ و آهنګ په هغه اندازه ساتل کېږي ځکه چه لغات او اصطلاحات، تعبيرونه او متلونه تراکيب او جملات په ژبو کښې ارو مرو بل راز کېږي او بڼه ئې اوړی. هغه لغتونه چه په يوه ژبه کښې ځينې معانی د نورو لغاتو په مرسته او ګډون ادا کوي په بله ژبه کښې ئې نشي ادا کولی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لغاتو تغیر او تحول

لکه چه انسانان او وګړي د عصر او زماني په لحاظ یا د هیوادونو په اعتبار ظاهری او معنوی تغیرونه قبلوی یعنې کله لنډېږي او کله اوږدې جامې اغوندي، یو وخت یوه شی ته په ښه سترګه ګوری او بل وخت ئې په بد نظر وینی، کله له چا سره مینه او محبت لری او کله ورسره دښمني کوي یوه ورځ یوی خواته روان وی او بله ورځ بل لور ته مخه کړی همدغه راز لغات او کلمات هم دي خو ځینې الفاظ لکه صورت پرست اشخاص د لفظی او ظاهری تغیر استعداد لري او د زمان و مکان په اغیزه ئې بڼه او څېره بدلېږي او ځینې نور د معنوی تحول استقبال په ښه شان کوی او په معنی کښې ئی ژر ژر بدلون راځی، ځینی لغتونه داسې هم وي چه په دواړو خواو کښې تحول قبلوي او نور لغتونه ورځنې پيدا کيږي.

کوم معنوي تحول چه په لغاتو کښې پېښېږي هغه اکثره داسې وي چه يوه لغت له حسي دلالت څخه معنوی دلالت ته انتقال کړی وي لکه (پرېکړه) چه په اصل کښې د ظاهری قطع دپاره وضع شوی او په حسی امورو کښې استعمالېده مګر وروسته د جګړو او خصوماتو فیصلی ته هم وویل شوه او یوه بله معنی ئې پیدا کړه.

د لفظي تحول مثالونه هم په ژبه کښې ډېر دي لکه: پښه، خپه- ژبه، زبه، جبه- غګ، ژغ- یا داسی نور ...

چه اوس د ځینو تغیر او تحول ښکاره دی او د ځینو لړ څه له نظره پټ ایسي چه هر څوك ورته نه ملتفت کيږي.

هر کله چه د لفظي تغیر مثالونه ډېر دي چه په لغوی څېړنه کښې د بدلېدونکو ځای بدلوونکو او لوېدونکو تورو په بحث کښې وښودل شوه او پدې کتاب کښې هم د پښتو او سانسکرت د لغوی قرابت په بحث کښې ډېر داسې مثالونه راغله چه د لفظي تغير او تحول په اثر کښې له يوه اصل څخه جوړ شوي او دوه صورتونه ئې پيدا کړيدي نو دلته يوازې د معنوي تحول ځينې نمونې ښيو:

سيخ: په اصل کښې د اوسپنې يوې سمې او اوږدې آلې ته ويل کيږي چه د نغری اور پری لړي، وروسته ئې په پښتو کښی معنوی تحول وکړ او د سم (راست) معنی ئې پيدا کړه چه سخول مصدر هم ورځنې جوړ شو او ډېر اشتقاقات ورځنې کيږي.

اسك: زما په ګمان دا کلمه له (هسك) څخه د لفظی تغير په اثر کښې جوړه شوېده او ددې لامله ئې د قرعی معنی پيدا کړېده چه په دغه راز قرعه کښې د يوه شی هسکولو ته هم ضرورت پېښېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوزه: اصلی معنی ئې همدغه د استشمام او تنفس آله ده چه د دواړو سترګو ترمینځ واقع ده او د مخ له اعضاؤ څخه حسابیږي.
مګر وروسته ئی د ننګ معنی هم پیدا کړېده او څوك چه یو داسې کار وکړي چه ننګ پرې په ځای کیږي نو وائي چه پوزه ئې په ځای کړه.
اورېدل: د یوه غږ آواز او احساس ته ویل کیږي چه د غوږو په ذریعه کېږي مګر وروسته ئی په مفهوم کښې د قبول معنی هم زیاته شوېده او خبره اورېدل د خبرې منلو په ځای ویل کیږي.
نغوړل: دا مصدر چه له غوږ څخه جوړ شوېدی او د شنیدن معنی لري وروسته ورځنې د لفظی تغیر په اثر کښې (نغوتل) جوړ شویدی چه هغه هم داسې اورېدلو ته وائی چه قبول او منښت ورسره وي یعنی له لفظی تغیر سره یو ځای معنوی تغیر هم پکښې لږ څه راغلی دی او په اخره کښې ئې د پیروی معنی ته انتقال کړی لکه چه (نغوته) په همدغه معنی استعمال شوېده.
تیاره: دا لغت چه د ظلمت معنی لري او بنائی چه په آریائی ژبو کښې مشترکه ریشه ولري د یوه څه لفظی تغیر په اثر کښې ورځنې (تور) جوړ شوی چه یوه مخصوص رنګ ته ویل کیږي او د سپین په مقابل کښې راځي ځکه چه هغه له تیارې سره شباهت لري، وروسته تر دې بیا تور یو بل معنوی تحول وکړ او د تهمت معنی ئې پیدا کړه ځکه چه پخوا به د داسې خلقو چه د یوه بد او ناوړه کار نسبت به ورته وشو مخونه تورېدل او په کلو کښې به ګرزول کېده نو مخ تورېدل د ګناکارۍ علامه وګڼل شوه او په پښتو کښې ګناکار ته مخ توری او تور مخی وویل شوه.
مخ: په اصل کښې ئی دغه معنی نه درلوده لکه چه اوس ئی خلق ورځنې اخلي او د لحاظ و خاطر په معنی ئی استعمالوی.
وچ: د لوند په مقابل کښې وضع شوېدی او اصلی معنی ئی (خشك) دی چه د لمر د حرارت او تودوالی تاثیر ګڼل کیږي مګر نن ئې دومره تعمیم پیدا کړی دی چه یوه داسې علمی مضمون ته چه ادبی خوږوالی پکښې نه وی هم وچ مضمون وائي او نږدې ده چه د خاص معنی هم افاده کړي لکه وچ قانوني سړی یا وچ زور چه د نن ورځې په محاوره کښې ویل کیږي او غرض ورځنې خالص وي.
ژبه: اوس ئی د وعدې او عهد و پیمان معنی هم پیدا کړه لکه ژبه کول چه د عهد کولو معنی لري مګر اصلی معنی ئې همدغه د ګړېدو او عهد کولو اله ده چه وروسته الفاظو او کلماتو ته هم وویل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تود: اصلي معنی ئې حرارت او ګرمی ده چه د اور یا لمر په اثر کښې پیدا کېږي مګر وروسته ئی د شدت معنی هم پیدا کړه یعنې شدید جنګ ته هم تود جنګ وویل شوه او تود مجلس لا هم ویل کیږي.

سور: اصلاً یوازی دغه مخصوص رنګ ته ویل کېده وروسته د قهر او غضب په معنی سور کېدل استعمال شو او کله چه دوه تنه یو بل ته په قهر شي نو وائي چه یو له بله سره شول.

مړ: دې لغت هم ورو رو او وخت په وخت ډېرې معنا ګانې پیدا کړی او په ډېرو ځایو کښې استعمال شو یعنې څنګه چه یوه بی روحه کالبوت ته مړ ویل کیږي همدارنګه د اور صفت هم کېدی شی او وائي چه اور مړ شو. اور ئې مړ کړ.

مړې اوښکې- مړې خبرې- مړې سترګې- لا هم ویل کیږی او په داسی ځایو کښې استعمالیږی چه د حقیقی مرګ و ژوند هېڅ تصور پکښی نه کیږي ځکه چه حیات او ممات ته دومره عمومیت نشو ورکولی چه له مطلق جسم او جوهر څنې هغه خواهم تجاوز وکړي او اعتراضو ته وویل شی یعنی خبرې پرې وستایو.

لاره: څرګنده ده چه د سبیل او طریق معنی لري مګر څومره چه په دغه معنی شهرت لري همدومره رسم و رواج، دود و دستور ته هم ویل کېږی- کله چه کوم پښتون د یوه ټبر مخصوص عادت او عرف بیانوی نو وائي چه په دوی کښې دا لاره تېره ده- کوم د روغی او جوړې قوانین چه په پښتنو کښې شته او جاری دی هغه هم لار بلل کیږي د همدې لامله په دې نږدې وختو کښې د پښتو ګرامر ته چه د ژبې قوانین بیانوي د پښتو لیاره وویل شوه.

غاړه: هر څوك پوهیږی چه اصل معنی ئې (ګردن) دی مګر ورو رو ئې دومره تحولات کړیدی چه اوس ئې نیلې اوښاخونه ډېرو ځایو ته رسیدلی دی یعنې په حسی خوا کښې ئی دومره تعمیم پیدا کړی چه د سرك غاړه، د سیند غاړه، د نغری غاړه او دا راز نور ډېر صورتونه او ترکیبونه ئې پیدا کړیدی خو یوازې په همدغه یو راز عمومیت ئې اکتفا نه ده کړې په معنوي خوا کښې ئې هم تحول کړی او په داسی ځایو کښې لکه: پورپه غاړه مېړ مرداره- د ذمې معنی لري او غاړه بندېدل لا یو بل مفهوم هم ادا کوي.

له بلې خوا غاړکی- غاړه په غاړه کېدل- غاړه ایښودل د هر چا په غاړه تلل یا د هر چا په غاړه ژړل- نور ډېر اصطلاحی او لغوی معاني هم ښئی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خټه: مشهور لغت دی چه د (ګل و لای) معنی لری، وروسته د دې لامله چه بنیادم له خاورو او خټو پیدا شویدی او د انسان اصل بلل کېږی د اصل او نسب په معنی هم استعمال شو لکه چه وائی په خټه ښوك دی او غرض ئې د نسب پوښتنه وي.

کله لا خټه د خرابۍ معنی ورکوی او داسی هم ویل کېږی چه طبیعت مې خټه دی او مطلب ئی د طبیعت خرابی وي.

که مونږ د لغاتو دغه راز مجازی او اصطلاحی معانې لټوو پدې کښې هېڅ شك نشته چه دا بحث زښت ډېر اوږدېږي او هر څومره چه دا کتاب غټوو هغومره غټېږي.

دا ټول معانی چه نن تاسې ته مجازي او اصطلاحي معلومېږي څه زمانه وروسته حقیقی رنګ پیدا کوي او ښوك ئې بیا نشي پېژندلی، ډېر ځله مجاز د حقیقت ځای نیسي او حقیقی معنی خوري، ډېر مخصوص اصطلاحات عمومیت پیدا کوی او د نحت او ابدال په اثر کښې د لغاتو ځای نیسي ځکه چه ژبه په هر وخت کښې او په هر ځای کښې د لفظی او معنوی تحول خواته روانه ده او هېڅ کله دا سیر نه قطع کېږي.

څنګه چه شاعران او عاشقان له خپلو معشوقو څخه راز راز تعبیرونه کوي یعنې کله ورته د ګلو لښته وائي او کله ئې زړکه او هوسۍ یا شنه کوتره بولي او دغه راز سل رنګه خطابونه ورته کوی. ښوك ئې له سترګو ډکې تمانچې او ګولۍ جوړوي او ځینې ئې له زلفو تورماران او منګری ساز وي همدغه شان عام وګړي هم پخپلو خبرو کښې راز راز تصرفات کوي او خپل تعبیرات بدلوي ځکه چه انسان په اصل کښې داسې پیدا شوی دی چه باید زاړه بوتان مات کړي او نوی پیدا کاندی، په هر څه کښې تصرف وکړي او هر شی ته نوې جامې واغوندي د همدې لامله هر وخت او په هر شی کښې تجدد او نوی والی غواړي او شاعران یا لیکونکی هم کوښښ کوی چه نوی مضامین او نوی تعبیرات پیدا کړي نو د دغه مطلب دپاره الفاظو ته هم نوی رنګ چه په تعبیراتو کښې غرابت پیدا شی او معانی هم خپل لباسونه نوی کړی.

سرېری چه د کلماتو دغه راز توالد او تناسل په نظر کښې ونیسي هغه به باور وکړي چه که د جهان لوی لوی دریابونه توره سیاهی شي او د آسمان له ستورو څخه قلمونه جوړ شی بیا هم هغه کلمات چه د علم او پوهې په دنیا کښې پیدا کېږي او د لوی خدای په علم کښې شته تمامښت نلري په همدغه ځای کښې انسان خپلې محدودې احاطې ته ملتفت کېږي او یقین کوي چه زه لکه شیدا بلبل د دې لوی جهان په نا محدود باغ کښې د یوه ګل په پاڼو کښې مطالعه لرم او زما نغمه د همدغه یوه ګل د جلوی اثر دی نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیری زما په دغه نغمه او کوچنی اثر کښې څه سهوې وی هغه به هوښیاران معاف وبولي او دا وینا به لکه د بلبل نغمه د تش آهنګ په لحاظ خوښه کړي.

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library